

1945 - 2020

75 JAAAR VRIJHEID

VERHALEN OVER OORLOG
EN BEVRIJDING IN ZUTPHEN,
WARNSVELD EN DE HOVEN

Magazine

Dag allemaal,

Dit is een magazine met verhalen over de Tweede Wereldoorlog. Die oorlog duurde van 10 mei 1940 tot 5 mei 1945. Jullie waren nog niet geboren, jullie vaders en moeders ook niet. Maar vaak wel vaak jullie oma's en opa's en jullie overgrootouders.

Als ze nog leven, kunnen zij jullie er misschien over vertellen. Het kan zijn dat ze nog foto's hebben in een fotoalbum. Een mobiele telefoon met camera bestond nog niet. In dit tijdschrift staan verhalen over die oorlog. Verhalen van vaak oudere mensen die ten tijde van de oorlog nog kinderen van jullie leeftijd waren. In Nederland, maar ook in Indonesië, waar veel Nederlanders woonden, hebben de mensen erg onder de oorlog geleden.

De oorlog speelde zich ver weg af, in grote delen van Europa en Azië, maar ook dichtbij, in Zutphen, Warnsveld en De Hoven. Hier waren de Duitsers jarenlang de baas over ons. Er vielen bommen, er werden burgers uit de stad doodgeschoten, bijvoorbeeld aan de IJsselkade. In totaal zijn vele honderden mensen uit Zutphen, Warnsveld en De Hoven door oorlogsgeweld om het leven gekomen. Op 4 mei 2020 worden vanaf 14.00 uur in de Burgerzaal al hun namen hardop voorgelezen. We willen ze niet vergeten. Behalve verhalen over de oorlog staan er ook veel foto's in dit magazine. Ook van bekende plekjes waar je dagelijks langsfietst zonder te weten van de gruwelijke dingen die zich in de oorlog hebben afgespeeld.

Dit jaar, 2020, vieren we in Nederland dat de oorlog 75 jaar geleden werd beëindigd. De vlaggen hangen uit. Het wordt feest. Het gaat in dit tijdschrift niet alléén over oorlog, maar ook over vrijheid en vrede. Leerlingen zelf komen daarover aan het woord. Misschien is het interessant om het onderwerp 'oorlog en vrede' op school en thuis te bespreken. Of met je vrienden en vriendinnen. Als je leest wat voor ellende de oorlog met zich meebrengt, kun je alleen maar wensen dat het nooit meer oorlog zal zijn. Dat is de boodschap van dit magazine.

Jelis van Leeuwen
Ineke Hissink-Kapper
Gerrie Meijboom-Begieneman
Sander Grootendorst

75 JAAR
VRJHEID

INHOUD

- 3** **VOORWOORD**
BURGEMEESTER ANNEMIEKE VERMEULEN
- 4** **WOII: EEN BEKNOPT GESCHIEDENIS**
EN WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN
- 8** **NAAR EEN PLEEGGEZIN IN DE OORLOG**
HANNIE JACOBS VERLOOR HAAR OUDERS
- 11** **DAGELIJKS LEVEN**
IN DE OORLOG
- 12** **DE BOERENKOOL IS AAN DE ZURE KANT**
DE CENTRALE KEUKEN
- 14** **TRUUS KRIJNEN**
OVER HAAR JEUGD
- 16** **WAT IS VREDE, WAT IS VRIJHEID?**
WAT BETEKENEN DIE WOORDEN VOOR JOU?
- 18** **FRITS GIES ALS JOODS JONGETJE**
TIJDENS DE OORLOG
- 20** **PATRICK MORGAN EN RUSSELL JACKSON**
CANADESE BEVRIJDERS
- 22** **JARIG OP DE DAG VAN DE BEVRIJDING**
DAGBOEK VAN JOHANNA VAN WISSE
- 24** **SAMEN STILSTAAN**
BIJ VRIJHEID
- 26** **NEERGESCHOTEN VLAK VÓÓR**
DE BEVRIJDING
- 29** **VREDE 1945-2020**
GEDICHT
- 30** **STRAATNAMEN**
HERINNERING AAN DE HELDEN
- 32** **HERINNER EN GEDENK DE NAMEN**
4 MEI 2020
- 34** **HERDENKINGSMONUMENTEN**
IN ZUTPHEN

VOORWOORD

Beste leerling,

75 JAAR VRIJHEID. Wat betekent dat eigenlijk voor jou? Gaat het over de vrijheid om je mening te geven? Gaat het er voor jou om dat je geaccepteerd wordt door anderen? Gaat het over je veilig voelen, op straat of in de klas? Gaat het er bij jou om dat je op jongens of meisjes of op iedereen verliefd mag worden en dat dit voor niemand een probleem is?

Eigenlijk betekent vrijheid voor iedereen iets anders. En het betekent voor ons, in 2020 ook weer heel iets anders dan voor de mensen die meer dan 75 jaar geleden tijdens de Tweede Wereldoorlog alleen maar konden dromen van vrijheid. Dromen van stilte zonder het geluid van gevechtsvliegtuigen, dromen van voldoende eten, dromen van zonder angst de straat op gaan, dromen dat de buurjongen weer naar huis komt, of je eigen broer of vader.

Voor mij betekent vrijheid dat er nooit meer ruimte komt voor extremisme. Daarom heb ik dit jaar ook uitgeroepen tot het jaar waarin we in Zutphen aandacht hebben voor meedoen, voor niemand buitensluiten. Het gaat erom dat inwoners van onze gemeente zich welkom voelen, zich gezien voelen en zich niet

alleen geaccepteerd maar ook uitgenodigd voelen. Om mee te doen in onze gemeente, om je mening te laten horen of je voorkeuren te delen, ook als dit misschien afwijkt van wat de meeste andere mensen denken.

Wie hier als geen ander over kan meepraten is Zoni Weisz uit Zutphen. Hij was tijdens de Tweede Wereldoorlog ongeveer zo oud als jij. Hij maakte onderdeel uit van de Sinti-gemeenschap, een groep die door de Duitsers werd opgejaagd en uitgemoord. Hij verloor in de oorlog zijn vader, zijn moeder, zijn zusjes en zijn broertje. Met zijn overgebleven familieleden moest hij zich verstoppen in de bossen om aan de bezetters te ontkomen. Na de oorlog heeft hij zich wereldwijd ingezet voor de vrijheid. Zo sprak hij bijvoorbeeld de Verenigde Naties toe in New York. Op 4 mei spreekt Zoni hier in Zutphen en ik nodig je van harte uit om van hem te horen welke betekenis hij geeft aan vrijheid.

Graag tot dan,
Annemieke Vermeulen
Burgemeester gemeente Zutphen

WOII

EEN BEKNOPT GESCHIEDENIS

DE BEZETTING

Op 10 mei 1940 worden veel Nederlanders wakker van het geluid van vliegtuigen en tanks. De Duitsers vallen ons land binnen. De regering en Koningin Wilhelmina, Prinses Juliana en haar kinderen vluchten naar Engeland. In eerste instantie lijkt het nog mee te vallen tijdens de bezetting door de Duitsers. Maar langzaam wordt duidelijk wat het betekent om niet meer vrij te zijn. Mannen worden door de Duitsers gedwongen te werken, bijvoorbeeld in Duitse fabrieken. Als je laat merken dat je het niet met Hitler eens bent, loop je het risico opgepakt te worden. Steeds vaker worden mensen gevangen genomen. Ondertussen wordt het eten schaars en 's avonds de straat op kan niet zomaar meer. Er wordt een avondklok ingesteld en wanneer die geldt ben je verplicht thuis te blijven.

JODENVERVOLGING

Adolf Hitler is de leider van de nationaalsocialisten, de nazi's, de groepering die de oorlog is begonnen. Volgens Hitler zijn de Joden de grote boosdoeners. Joden krijgen met allerlei verboden te maken, ze mogen bijvoorbeeld niet meer naar het zwembad en de bioscoop. Joodse kinderen moeten naar speciale scholen. In de zomer van 1942 beginnen de grootschalige deportaties van Joden uit Nederland. Zonder aanleiding plukken Duitsers Joden van straat of vallen ze hun huizen binnen. Sommigen weten onder te duiken, velen worden opgepakt en op de trein gezet naar een concentratiekamp. Slechts heel weinig mensen overleefden de horror.

CONCENTRATIEKAMPEN

Westerbork, een doorgangskamp in Drenthe, wordt gebruikt als verzamelpunt voor Nederlandse Joden, Sinti, Roma en verzetsstrijders. Hiervandaan worden mensen naar Duitse concentratiekampen gebracht, waaronder Auschwitz of Sobibor. Wanneer de treinen met (vooral) Joden aankomen, worden de mannen gescheiden van de vrouwen en kinderen. De gezondste mannen en vrouwen worden uit de groep gehaald. De rest gaat rechtstreeks

naar de gaskamer, hun dood tegemoet. Omdat begraven te omslachtig is, worden de lichamen daarna verbrand. Soms roken de schoorstenen van de verbrandingsovens dagen achter elkaar, 24 uur per dag. Niet alleen miljoenen Joden worden door de Duitsers vermoord. Ook Roma's, Sinti, gehandicapten, homoseksuelen en communisten. Iedereen die het openlijk niet eens is met Hitler loopt een groot risico door het naziregime omgebracht te worden.

NSB EN HET VERZET

De meeste mensen in Nederland zijn anti-Duits, maar doen niet actief mee in het verzet. Zij proberen in hun eigen kring zo goed mogelijk de oorlog te overleven. In Nederland zijn ook mensen die aan de kant van de nazi's staan, zoals de leden van de NSB, de Nationaal Socialistische Beweging. Die heeft ook een afdeling voor kinderen: de Jeugdstorm. Andere Nederlanders vechten, in het geheim, tégen Hitler. Zij helpen mensen met onderduiken, om ze te beschermen tegen de Duitsers. Of ze maken illegale kranten die ze stiekem drukken. Veelal doen deze verzetsmensen dit met gevaar voor eigen leven. Als je wordt verraden, dan moet je dit vaak met de dood bekopen.

BEVRIJDING

In het najaar van 1944 wordt het zuiden van Nederland bevrijd door de geallieerden: de Engelse, Amerikaanse, Canadese, Poolse en Franse legers die met elkaar samenwerken om Europa te bevrijden. Op 6 juni 1944 komen de Canadezen en Amerikanen in Normandië in Frankrijk aan land, ze verrassen de Duitsers compleet. Deze dag wordt D-day genoemd. Het grootste deel van het land is eind 1944 nog bezet gebied. Vooral in de grote steden in het westen, is bijna niks meer te eten. Meer dan 20.000 mensen sterven in een lange, koude winter van de honger. Pas op 5 mei 1945 geeft het Duitse leger zich over en is heel Nederland bevrijd. Op 15 augustus wordt ook Nederlands-Indië bevrijd, een voormalige kolonie van Nederland, die bezet was door de Japanners, bondgenoten van Duitsland.

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

IJSSELBRUG OPGEBLAZEN

In november 1939 wordt mensen die vlakbij bruggen wonen aangeraden om een logeeradres te zoeken, voor het geval de bruggen opgeblazen moeten worden. Hetzelfde geldt voor de huizen vlakbij de IJssel. Bewoners uit De Hoven worden gevraagd te evacueren. De meesten gaan – lopend – naar Klarenbeek, waar ze tijdelijk opgevangen worden. Vlak voor de Duitsers op 10 mei 1940 Zutphen binnenvallen wordt de Oude IJsselbrug, zowel de verkeersbrug als de spoorbrug, opgeblazen door Nederlandse militairen. De bewoners moeten vervolgens een jaar lang met een pontje de rivier oversteken, totdat er in 1941 een nieuwe brug geplaatst wordt.

**NOV
1939**

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

DE HOVEN VEROVERD

Hoewel er flink tegengas geboden wordt, lukt het de Duitsers op 10 mei Zutphen en Warnsveld al vroeg te bezetten. Om De Hoven te veroveren hebben ze iets meer tijd nodig. Vanuit de huidige jachthaven gaan SS'ers met rubberbootjes de IJssel over, maar slechts weinigen bereiken de overkant en veel SS'ers verdrinken tijdens deze actie. Ook elf Nederlandse militairen komen om bij de gevechten en veel woningen in De Hoven worden verwoest. Het lukt de Duitsers uiteindelijk eind van de middag ook De Hoven te veroveren. Wat volgt is een periode van bezetting. Duitse soldaten worden ondergebracht in kazernes en scholen, maar ook bij mensen thuis. Op 14 mei verschijnt er voor het eerst na de bezetting weer een Zutphensche Courant. Daarin staat dat de klok op de Wijnhuistoren in de Zutphense binnenstad vanaf nu de Duitse zomertijd aangeeft, een verschil van 1 uur en 40 minuten. Vanaf eind mei gaan brood, schoenen en textiel op de bon. Vanaf 31 oktober 1940 mag niemand na middernacht nog de straat op tot 4 uur in de ochtend, uitgezonderd brandweer, politie en de vrijwilligers van de luchtbeschermingsdienst wanneer het luchtalarm gaat. Verder gaat het leven redelijk normaal z'n gang.

**MEI
1940**

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

BOM OP EEN MUNITIETREIN

Helaas worden ook Zutphen en Warnsveld tijdens de oorlog een aantal keren hard getroffen. In de ochtend van 28 september 1944 voeren de geallieerden een luchtaanval uit op Zutphen. Doelwit is een Duitse munitietrein, die op het emplacement in Zutphen staat, ongeveer ter hoogte van de Hanzehal. De geallieerde aanval treft doel, de Duitse munitietrein wordt uitgeschakeld, maar de gevolgen voor de omgeving zijn verschrikkelijk. De ontploffende munitie, granaatscherven en stukken trein vliegen overal heen en beschadigen tientallen woonhuizen, industriegebouwen en de concertzaal Buitensociëteit. Vooral huizen aan de Deventerweg en Coehoornsingel worden zwaar getroffen. Eigenlijk is het een wonder dat er maar twee doden vallen. De schrik zit er na deze aanslag goed in. Niemand voelt zich nog veilig op straat.

SEP
1944

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

HET BOMBARDEMENT OP ZUTPHEN

Twee weken later volgt een nog zwaardere klap. Op 14 oktober 1944 zijn geallieerde vliegtuigen op weg naar de Oude IJsselbrug in Zutphen. Ze willen de brug bombarderen om te voorkomen dat de Duitsers met wapens en troepen naar Arnhem gaan. De bommen komen echter vooral terecht op de stadswijk aan de centrumkant van het station. Meerdere straten, waaronder de Rozengracht en de Barlheze, worden compleet weggevaagd. Ook het stationsgebouw wordt zwaar beschadigd. Er vallen ongeveer honderd doden en veel gewonden. De meeste doden zijn begraven op de Algemene begraafplaats aan de Warnsveldseweg, maar er zijn ook mensen vermist geraakt tijdens het bombardement die nooit teruggevonden zijn.

Op 1 februari 1945 vindt er nog een klein bombardement plaats in Zutphen. Wat het doel van de bommen was is niet bekend, maar deze komen terecht op de kruising Kerksteeg – Rode Torenstraat. Hierbij vallen drie doden en één gewonde. Bovendien worden er meerdere huizen totaal verwoest of zwaar beschadigd.

OKT
1944

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

V1 BOM OP WARNSVELD

Op 28 maart 1945 komt een V1-bom van de Duitsers terecht op een woonwijk in Warnsveld, de Molenbult. Een V1 is een onbemande vliegende bom. Talloze huizen worden verwoest en er vallen vele gewonden. Het ergste is echter dat ook twaalf mensen, waaronder een baby, omkomen door de bomaanslag.

MRT 1945

WAT GEBEURDE ER IN ZUTPHEN

BEVRIJDING

Begin april 1945 rukken Canadese troepen vanuit het zuiden op naar Zutphen. Ze bestoken in de nacht van 2 op 3 april de stad constant met granaten, maar de Duitsers geven niet op. Die kiezen met kisten vol munitie positie in leegstaande huizen. Ze sluiten de toegangswegen naar Zutphen af en blazen bruggen op. De hele nacht klinkt granaatvuur. In Leesten (een gebied met boerderijen; toen nog geen woonwijk) lijden de Duitsers grote verliezen, maar ook meerdere Canadese militairen komen om.

Een deel van de bevolking brengt bijna een week in kelders door om te schuilen voor de vuurgevechten. Warnsveld wordt op donderdag 5 april bevrijd. Nadat er 's nachts nog hevig is gestreden in de binnenstad, worden op zondag 8 april de Duitsers ook daar verslagen. Maar aan de westkant van de IJssel woeden de gevechten nog voort. De Duitsers houden het vol tot zaterdag 14 april. Dan is ook De Hoven bevrijd. Om vijf uur 's middags gaat op het stadhuis de vlag uit. De oorlog is eindelijk voorbij.

APR 1945

NAAR EEN PLEEGGEZIN IN DE OORLOG

Hannie Bracha Jacobs werd in 1941 geboren. Ze was de oudste dochter van een Joods echtpaar. Haar ouders hadden een eigen winkeltje. Lang kon Hannies vader Salomon niet genieten van z'n kindje. Net als veel andere Joodse mannen werd hij opgepakt en naar een werkkamp in Vught gebracht. Maar hij kreeg toestemming om nog even terug naar huis te gaan omdat zijn vrouw hoogzwanger was van een tweede baby.

HANNIE JACOBS ALS DREUMES
MET HAAR BIOLOGISCHE VADER

RAZZIA

DE DUITSERS HIELDEN SOMS RAZZIA'S, DAT BETEKENDE DAT ZE EEN GROTE JACHT OPZETTEN OM EEN GROEP MENSEN INEENS OP TE PAKKEN EN AF TE VOEREN NAAR EEN KAMP. HET GING VOORAL OM JODEN, SINTI OF MENSEN DIE HET NIET MET DE IDEEËN VAN DE NAZI'S EENS WAREN.

EXPERIMENTENBLOK AUSCHWITZ

IN CONCENTRATIEKAMP AUSCHWITZ WAS HET 'EXPERIMENTENBLOK' VAN JOSEF MENGELE GEVESTIGD. HIER VOERDEN ARTSEN ALLERLEI MEDISCHE EXPERIMENTEN UIT, WAARAAN DE MEESTE MENSEN OVERLEDEN. BLOK 10, ZOALS HET HEETTE, WAS EEN VAN DE MEEST GEVREESDE PLEKKEN VAN HET HELE KAMP. JOSEF MENGELE DEED AFSCHUWELIJKE DINGEN. ZO SPOOT HIJ BIJVOORBEELD KLEURSTOF IN OGEN OM TE KIJKEN OF JE DE KLEUR VAN DE OGEN KON VERANDEREN. DAAR WERD IEMAND MEESTAL BLIND VAN. OF HIJ GAF MENSEN INJECTIES MET BACTERIËN EN ZIEKTEN ERIN, OM TE KIJKEN HOE LANG HET ZOU DUREN VOOR IEMAND OVERLEED.

Hannies vader had al wel zoveel verhalen gehoord, dat hij besepte dat zijn gezin moest onderduiken, wilden ze de oorlog overleven. 'Ineens kwam er elke dag een buurvrouw bij ons thuis met mij spelen,' weet Hannie nog. 'Zodat ik vast aan haar kon wennen en niet zou gaan huilen als ik met haar mee moest.' Hannie herinnert zich hoe ze zich voelde, op de dag dat de buurvrouw haar daadwerkelijk meenam. 'Ik heb in de trein verschrikkelijk gehuild, de hele weg.' Buurvrouw Martha bracht haar 'ergens ver weg, op een andere plek in Nederland' naar de zus van haar man. Dit zou Hannies nieuwe gezin worden, waar ze tijdens de oorlog als pleegkind veilig zou zijn. Haar zestienjarige pleegbroer, die ze tot die dag nog nooit had gezien, kwam haar ophalen. Haar echte vader en moeder heeft ze nooit meer teruggezien...

Hannies zusje Emmy groeide ook op in een pleeggezin. Ze werd als baby'tje door een Joodse verzetsman zogenaamd te vondeling gelegd voor het huis van een

christelijk echtpaar, dat haar in het gezin opnam. Emmy bleef hier wonen tot ze eenentwintig werd. Hannie zelf woonde bij haar pleeggezin tot haar negende. 'Op een avond kwam mijn pleegmoeder bij me in de slaapkamer. Ze moest me wat vertellen: Wij zijn niet je vader en moeder, zei ze. Jij bent een Joods meisje en je ouders zijn dood. Morgen komen je nieuwe ouders op bezoek. Zo, ga nu maar weer slapen.'

Binnen een minuut was haar pleegmoeder de slaapkamer weer uit, Hannie in totale verwarring achterlatend.

Want hoewel ze zich altijd anders had gevoeld, had ze tot die avond geen idee dat haar ouders en broers en zussen niet haar echte familie waren. Ze wist bovendien niet eens wat een Jood was en haar pleegmoeder had haar net verteld dat zij Joods was. 'Jezus was een Jood, dat wist ik wel, dus dan kon het niet erg zijn. Maar verder? Ik snapte er niks van.'

'IK HEB VERSCHRIKKELIJK GEHULD, DE HELE WEG.'

De volgende ochtend kwam er een echtpaar op bezoek. Haar nieuwe ouders. 'Die man vond ik meteen sympathiek, maar die vrouw vond ik afgrijselijk. Ze zat onder de jam! Op haar vingers, op haar lippen. Bovendien had ze kort haar. Een

zussenband'. Hannie behield altijd haar achternaam. 'Mijn echte ouders waren goeie mensen, die niks verkeerd gedaan hadden. Ik wilde graag hun naam houden en de ouders die mij grootgebracht hebben begrepen dat.'

'JESUS WAS EEN JOOD, DAT WIST IK WEL, DUS DAN KON HET NIET ERG ZIJN'

vrouw met kort haar. Dat kon toch niet? En toen stak ze ook nog een sigaret op. Op zondag! Dat moest wel een duivelin zijn.' Deze moderne vrouw met nagellak en lippenstift zou haar moeder worden. Veertien dagen later stopte er een auto voor de deur, die Hannie meenam naar haar nieuwe 'thuis' in Dieren. Daar hoorde ze voor het eerst dat ze nog een zusje had. Haar nieuwe ouders Coen en Selma, met wie Hannie gelukkig een goede band opbouwde, zochten contact met de ouders van Emmy en hebben zelfs nog geprobeerd om haar ook in huis te nemen, zodat de zusjes samen konden opgroeien, maar daar staken Emmy's pleegouders een stokje voor. Het contact bleef beperkt tot verjaardagen. Pas veel later, toen Hannie en Emmy allebei volwassen waren en een eigen gezin hadden ontstond er alsnog een 'echte

Coen en Selma Levie waren zelf Joods en hadden de oorlog doorstaan. Coen was ondergedoken in Dieren, Selma overleefde het verschrikkelijke experimentenblok van concentratiekamp Auschwitz. Haar nieuwe ouders droegen de rest van hun leven de oorlog wel als een last met zich mee. Af en toe vertelde haar pleegmoeder akelige verhalen, waar Hannie op haar beurt last van had. 'Maar ik heb zelf ook fouten gemaakt met mijn kinderen, door ze naar oorlogsfilms te laten kijken waar ze nog veel te klein voor waren. Dan denk je dat je ze daarmee kunt helpen. Kijk, kinderen, let op en onthoud wat je ziet, zodat je op tijd weg bent als je ooit ziet dat dit weer gaat gebeuren.' Toen haar jongste er slapeloze nachten van kreeg, besepte ze dat het niet goed is, de oorlog van generatie op

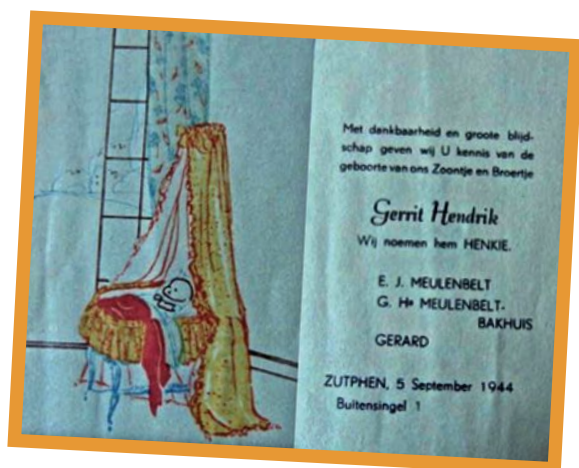
generatie over te dragen. Toch vindt ze dat het verhaal verteld moet worden. Vanwege de belangrijke boodschap, die steeds dezelfde blijft: mensen moeten respectvol met elkaar omgaan. 'Als kind werd ik uitgescholden omdat ik Joods ben. Pas geleden gebeurde dat ineens weer. Kankerjood, riep een stel pubers. Ik was vooral verbaasd. Ik ben gewoon een mens. We zijn allemaal mensen. Waar we ook in geloven. Je vindt iemand aardig of niet. Maar dat heeft toch niks te maken met je geloof of de kleur van je ogen?'

De synagoge aan de Dieserstraat. Vóór de oorlog telde Zutphen zo'n vijfhonderd Joodse inwoners. Na de oorlog waren dat er nog maar enkele tientallen.

DAGELIJKS LEVEN IN DE OORLOG

De oorlog bracht ellende, angst en verdriet. Maar ondertussen ging het leven toch ook gewoon door. Er zijn mensen in de Tweede Wereldoorlog getrouwd en er werden kinderen geboren. Die gingen ook, voor zover mogelijk, gewoon naar school. Ze speelden op straat, ze deden aan sport. Soms leek die verschrikkelijke oorlog even heel ver weg – gelukkig maar.

ZWEMMEN Deze foto is gemaakt op 2 augustus 1942. De oorlog was in volle gang. De meisjes zitten op de plank van het Graaf Ottobad. Links de schutting die diende als scheiding tussen jongens- en meisjesbad.

KLASSENFOTO'S Een in de oorlogsjaren gemaakte foto van klas 5 voor de ingang van de Koningin Wilhelminaschool aan de Oudewand. Links meester A.J. Schut. Rechts H. van den Berg, die na de oorlog, van 1956 tot 1980 als leraar aan het Baudartius College verbonden zou zijn.

PADDENSTOLEN ZOEKEN Kinderen zoeken paddenstoelen. een vervelende bezigheid, maar ook noodzaak. De paddenstoelen waren een aanvulling op de vaak karige maaltijden in de oorlog. De foto is gemaakt in 1944 in Warnsveld.

GEBOORTEKAARTJE En er was in de oorlog – ondanks alles – ook geluk. Dit kaartje getuigt ervan. Aan de Buitensingel werd op 5 september 1944 Gerrit Hendrik Meulenbelt geboren, broertje van Gerard. Op zijn eerste verjaardag, in 1945, zou het geen oorlog meer zijn.

VOORBIJ Eindelijk, het einde van de oorlog. Op deze foto uit 1945 is te zien hoe jongens van de jeugdgevangenis een gat graven voor de herplanting van de Wilhelminaboom op het plein 's-Gravenhof in Zutphen. Vernoemd naar koningin Wilhelmina, die tijdens de bezettingsjaren in Engeland verbleef.

Foto's: archieven Erfgoedcentrum Zutphen, Musea Zutphen

De boerenkool is aan de zure kant

GEBOUW VAN DE LIJMFABRIEK DOET IN DE LAATSTE OORLOGSWINTER DIENST ALS KEUKEN VOOR DE HELE GEMEENTE

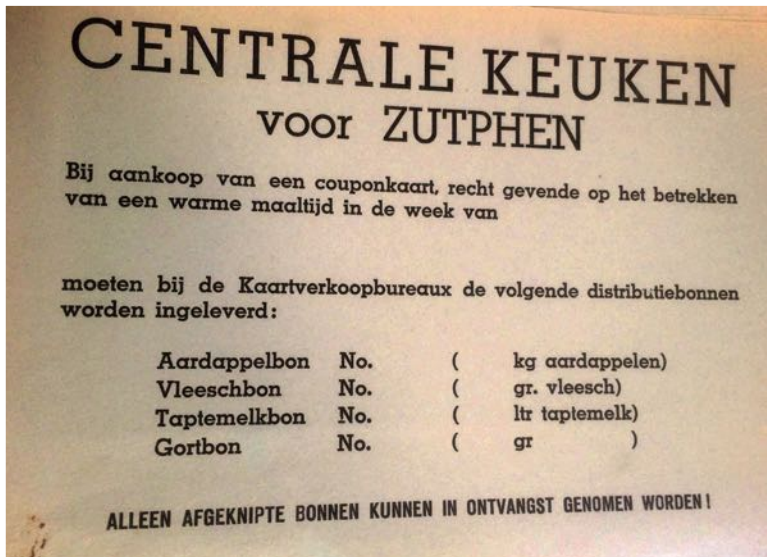
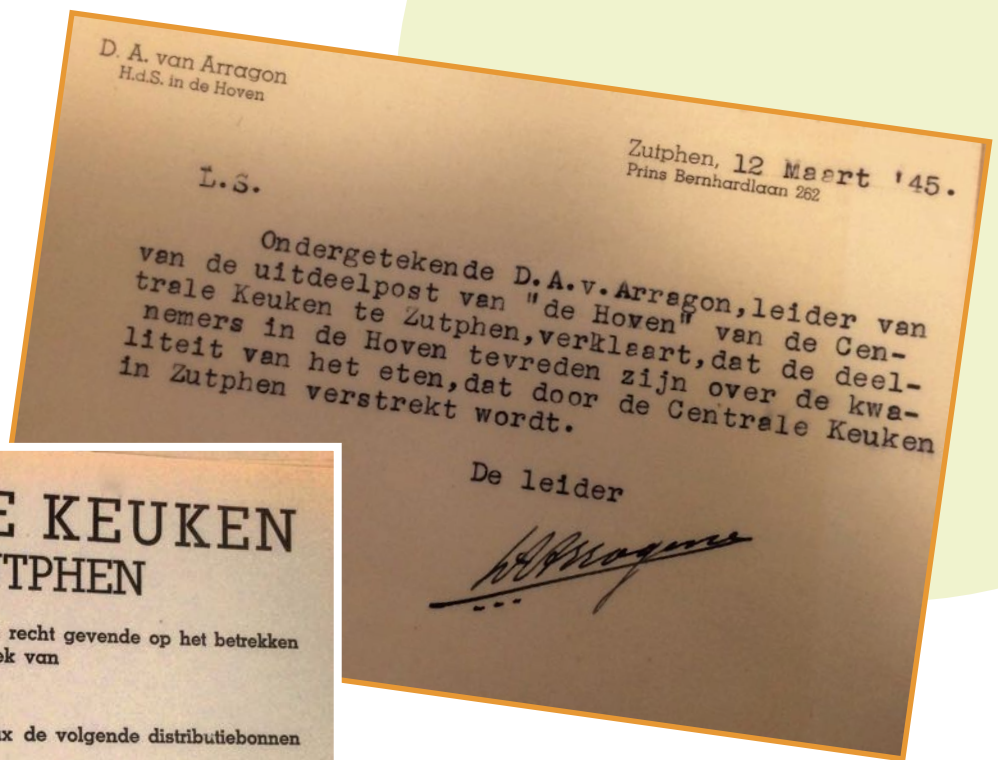
Het Erfgoedcentrum aan de Spiegelstraat in Zutphen is typisch zo'n gebouw waarvan je, als er naar binnen stapt, denkt: saai! Mannen en vrouwen zitten aan tafels achter computers of achter stapels papier en wat zijn eigenlijk aan het doen? Ze neuzen in het archief. Onder meer het stadsarchief van de gemeente Zutphen ligt hier opgeslagen. Je hebt een gevoel van: wegwezen hier!

Dan drukt Etiënne van den Hombergh, de stads- en streekarchivaris, je een kartonnen doos in handen waarin een aantal mappen zijn verzameld. 'Ga daar maar zitten', wijst hij en je neemt plaats tegenover een paar oudere Zutphenaren, van wie er in elk geval eentje op onderzoek uit is naar de geschiedenis van zijn eigen achternaam?

Er glijdt een getypte brief uit de eerste map die je uit de doos pakt. Je leest: 'Wat uw klacht betr. de sta[m]ppot boerenkool aangaat kunnen wij Uw meening volkomen deelen. Wij zullen de azijn er voortaan uitlaten.' De brief is niet ondertekend, maar er staat wel 'hoogachtend' onder en 'voor de centrale keuken'. De datum? 17 januari 1945. Ook de handgeschreven brief van de klaagster zit erbij: het is mevrouw C. Carmigchel-van Bruggen, ze woonde aan de Warnsveldseweg. Ze is ook ontevreden over de kwaliteit van de hutspot.

Er zitten geen foto's of andere illustraties in de mappen. Maar je maakt je, terwijl je erdoorheen bladert, wel een voorstelling van hoe het geweest moet zijn. Je ziet de mensen in de rij staan voor de voedselvoorziening die plaatshad in de 'centrale keuken'. Er

was in de laatste oorlogswinter (1944-1945) veel te weinig te eten voor iedereen. Je had geen aardgas, er werd gestookt op kolen: en die brandstof werd ook schaars. Nederland was beneden de Grote Rivieren al bevrijd. Boven de rivieren ging de hongerswinter in. In Zutphen was het niet zo rampzalig als in het westen, waar noodgedwongen zelfs bloembollen werden gegeten. En waar duizenden mensen van de honger zijn gestorven. Maar ook hier was een centrale keuken bittere noodzaak. Ook na de bevrijding van Zutphen in april 1945 heeft de keuken nog een tijd voortbestaan. In de papieren kun je lezen dat ze het toen hadden over 'massavoeding'. Een zekere meneer Baptist, regionaal leider voor de massavoeding in oorlogstijd, vond dat de kleefstoffenfabriek van de gebroeders Struyck als centrale keuken moest worden aangewezen. En daar had iedereen zich naar te schikken. Een gedeelte van de stadsboerderij naast de lijmfabriek (die stond tussen de Houtwal en de IJssel, waar nu de straat Hoornwerk loopt) moest ook bij de keuken worden betrokken. De gebroeders Struyck kregen een functie als 'keukenleider' en 'administrateur'. Diverse bedrijven ontvingen brieven met de vraag of ze spullen wilden leveren voor de keuken. Het waren eigenlijk meer bevelen. Tegelijkertijd wilde iedereen die dat kon natuurlijk graag meehelpen. Zo moest de familie Koppel, eigenaar van de machinefabriek, drie kookketels leveren. Dat kwam nog niet eens zo slecht uit. De familie Koppel was Joods

en de Duitsers pakten Joodse bedrijven hard aan: ze moesten machines en ander materiaal afgeven. Dat gebeurde nu ook, maar dan wel voor een goed doel: de keuken die de arme Zutphenaren te eten gaf. Het Koelhuis, waar boter, vlees en andere landbouwproducten werden bewaard, kreeg opdracht '10 vleeschhaken' af te staan aan de keuken. Het Koelhuis bestaat nog steeds, nu als evenementenlocatie en restaurant. Metaalfabriek Reesink moest '50 schuimlepels' (schuimspanen) en '60 soeplepels' bijdragen.

Tussendoor kom je in ook nog andere dingen te weten. Zo is die meneer Baptist later ondergedoken, want hij wilde zijn werk als ambtenaar niet doen voor de burgemeester van Zutphen, die als NSB'er aan de kant van Hitler stond.

Voor je het weet, zit je uren in dat archief. En krijg je een steeds beter beeld van die laatste maanden voor het einde van de oorlog. Je hebt nog meer te doen vandaag, het is bijna lunchtijd, je doet de mappen weer in de doos en geeft hem af bij de balie. Je kijkt een beetje met andere ogen naar de wereld om je heen. Wat zijn er veel plekken in Zutphen waar je 's middags even snel iets kunt eten. Van je zakgeld kun je het nog makkelijk betalen ook. Dat was in de oorlog wel anders. Interessant, hoe dichtbij die tijd is gekomen door je bezoek aan het Erfgoedcentrum.

Je hebt gelukkig geen distributiebonnen meer nodig die je bij de centrale keuken moet afgeven om met een schamele portie hutspot – niet je favoriete maaltje – naar huis te gaan. Een van de gebouwen waar de Zutphenaren die bonnen konden kopen, was het gebouwtje van de IJsvereeniging in Zutphen-Noord, vlakbij de Berkel. Daar fiets je best vaak langs. Misschien vanmiddag ook nog even. Je herinnert je de woorden van de NSB-burgemeester Tesebeld, die in een brief aan de inwoners het volgende bekend maakte: 'In verband met de aanhoudende vorst is de aanvoer van voedselvoorraden voor de Centrale Keuken onregelmatig. Bij eventuele tijdelijke sluiting van de Keuken dient men de nog in bezit zijnde coupons zorgvuldig te bewaren, zij blijven hun geldigheid behouden.'

En je denkt: van mij had er dit jaar ijs mogen liggen, dan had ik kunnen schaatsen. Maar de winter van 1944-45 had juist niet zo streng moeten zijn. Dan hadden de mensen minder honger geleden.

‘Ook tijdens de oorlog ging ik gewoon naar kantoor’

**Truus Krijnen (99) vertelt
Gemma van Reekum (13)
over haar oorlogsjaren**

Dat ze zin heeft in het gesprek, bleek al uit haar mails. Een interview over de Tweede Wereldoorlog en hoe dat voor iemand uit Zutphen was. Gemma van Reekum (13) tweedejaars vwo-tweetalig, is er klaar voor als ze op de bank zit bij Truus Krijnen (99). Ze haalt haar iPad tevoorschijn en begint met haar eerste vraag.

‘Denkt u nog vaak aan de oorlog?’

‘De oorlog is er altijd,’ begint Truus. ‘Ja, ik denk er nog heel vaak aan. Vooral met het ouder worden, en al die herdenkingen...’

‘Aan welk moment denkt u dan vooral?’ wil Gemma weten.

Truus denkt nog geen seconde na. ‘Het moment waarop wij dachten dat we snel bevrijd zouden zijn,’ zegt ze. ‘Dat was eigenlijk het mooiste.’ Truus doelt

op de Slag om Arnhem in september 1944, onderdeel van Operatie Market Garden. ‘We hadden geen idee wat er precies gebeurde,’ gaat Truus verder, ‘die luchtlanding kon je natuurlijk niet zien in Zutphen. Maar die vliegtuigen maakten een draai en vlogen weer terug. Dat zagen we wél. En dan kwam daar ook nog bij: de PGEM, de voorloper van Liander zal ik maar zeggen, had een eigen telefoonnet tussen Zutphen, Apeldoorn, Arnhem en Nijmegen. Dat werd gebruikt door de ondergrondse. Dat hebben de moffen nooit geweten.’

Het gesprek gaat even over de communicatiemiddelen van toen. Gemma kan zich nauwelijks een wereld zonder WhatsApp, Snapchat en Instagram voorstellen, laat staan een wereld zonder mobiele telefoon. ‘En er was geen

televisie,' gaat Truus verder. 'Wij hadden thuis wel telefoon, want mijn schoonzusje werkte op een telefoonkantoor. Maar verder, hoe je aan het nieuws kwam... dat was anders dan nu. Vooral veel langzamer. De bioscoop vertoonde alleen maar filmpjes over Duitsland en pure reclame voor de moffen. We werden dus voortdurend voorgelogen.'

Via via hoorde Truus dat alle Arnhemmers geëvacueerd werden. 'De Duitsers hadden nog tanks en boden veel verzet, daarom moest iedereen weg. De mensen trokken naar waar ze familie hadden of mensen kenden.'

'En u?' vraagt Gemma, 'bent u zelf ook ooit geëvacueerd?'

'Ja,' antwoordt Truus. 'Dat was net na die luchtlandingen, ook in '44. In Zutphen

GEMMA, 13 JAAR

“DE BIOSCOOP VERTOONDE ALLEEN MAAR FILMPJES OVER DUITSLAND EN PURE RECLAME VOOR DE MOFFEN. WE WERDEN DUS VOORTDUREND VOORGELOGEN”

stond een munitietrein die door de geallieerden werd gebombardeerd. Wij woonden toen aan de Deventerweg en konden zo op het spoor kijken. Ernaast stond een trein met Duitsers klaar, NSB'ers of zo, en andere Duits-gezinden. Hoe dan ook, die zijn allemaal gered en werden ondergebracht in Zutphen. Wat ik nog weet van die beschieting... Een geallieerd vliegtuig kwam overvliegen en mikte op de voorste wagon. Maar er kwam geen explosie. Dat was om acht uur 's ochtends. Twee uur later kwamen ze nog een keer langs en toen lukte het wel. Na die ontploffing moest een groot deel van de stad ontruimd worden. Wij zijn toen naar Warnsveld vertrokken, naar de Bonendaalseweg.'

Dat is vlakbij het huis van Gemma. Ze kent de buurt dus goed. Truus schildert met woorden de lege ruimte rond het Warnsveld van toen. Het zag er héél anders uit dan het dorp waar Gemma nu dagelijks doorheen fietst.

'Ken je de term moffen eigenlijk wel,' vraagt Truus dan, 'die ik af en toe gebruik?' Gemma knikt. Ja, die kent ze. Ze heeft hem niet op school geleerd, maar van haar ouders vernomen. 'Ik gebruik hem alleen als ik over de oorlog praat,' zegt Truus. 'Anders zeg ik Duitsers. Dat gaat vanzelf.'

'Kunt u een doordeweekse dag beschrijven?' vraagt Gemma. 'Hoe zag die eruit tijdens de oorlog?'

'Ik ben van 1920,' zegt Truus. 'Dus ik was begin twintig tijdens de oorlogsjaren. Ik heb net dan wel verteld over een aantal extreme gebeurtenissen als de luchtlanding en de munitietrein. En er waren natuurlijk de bombardementen van de Oude IJsselbrug. Maar vergis je niet, ook tijdens de oorlog moest ik naar kantoor, hoor. Het leven ging in zekere zin ook gewoon door. Tijdens vakanties kon je niet of nauwelijks naar het buitenland, maar fietstochten maken in eigen land, dat kon. Wat een groot verschil maakte, is

dat er geen krant uitkwam. Geen gewone, dagelijkse krant met echt nieuws. Ik zei het al eerder; er was slechts propaganda van de moffen. En er waren natuurlijk bladen van de ondergrondse. Verder had de oorlog natuurlijk wel een grote invloed op dingen. Op het schaatsen bijvoorbeeld. Vroeger kon dat nogal eens. Maar overdag mochten we niet op de Grote Gracht of in de uiterwaarden van de IJssel schaatsen. Er was namelijk altijd een risico op luchtaanvallen en vanaf het ijs kon je niet snel een schuilkelder in.'

Ruim anderhalf uur praten we verder over de wederwaardigheden van Truus tijdens de oorlog. Als ik naderhand met Gemma naar onze fietsen loop, vertelt ze me dat haar moeder ooit bij mij op de middelbare school zat. Ze had les van mijn vader, de tekenleraar. Ik vraag naar de naam van haar moeder. Aha, zo heette ook een geschiedenisdocent op die school. En ja hoor, dat is de opa van Gemma. Laat me dat nou helemaal niet verbazen...

WAT IS VREDE, WAT IS VRIJHEID?

WAT BETEKENEN DIE WOORDEN VOOR JOU?

Dit zijn de antwoorden van drie leerlingen van de Vrije School (klas 7 IJssel) op deze vragen.

Voor mij betekent vrede vrijheid, dat je over straat kan lopen zonder zorgen en lasten. Dat je naar school kan gaan en met je vrienden lol kan maken. Dat je zonder angst kan leven is voor mij het belangrijkste wat er is. ik ben blij dat er al 75 jaar lang vrede is in Europa, want dat maakt dit alles mogelijk.

SAMUEL STEENBERGEN

'Ik ben nu net het dagboek van Anne Frank aan het lezen, nu merk ik wel echt hoe fijn het is in deze tijd te leven.

Ik vind het leuk om naar de paarden te gaan, met mijn vrienden naar de stad te gaan en ook houd ik heel veel van toneelspelen, dat was 75 jaar geleden wel anders geweest, dan had dit allemaal niet gekund, helemaal niet als je Joods was, zoals Anne Frank. Mijn opa, die de oorlog nog heeft meegemaakt, heeft mij hierover ook wel eens wat verteld, dat is wel heftig om te horen.

Ook hebben we een boek over de oorlog in Zutphen, daar staan plaatjes in die je niet snel zult vergeten. Ik ben blij dat ik nu leef, in deze tijd.'

BREGJE DE GOEDE

'VOOR MIJ BETEKENT VRIJHEID DAT IEDEREEN GELUKKIG KAN ZIJN, NAAR HUN WERK KAN GAAN, KAN SPELEN, KAN ETEN EN ZICHZELF KAN ZIJN.'

SUSANNE VAN ECK

'IK BEN BLIJ DAT IK NU LEEF, IN DEZE TIJD'

SUSANNE

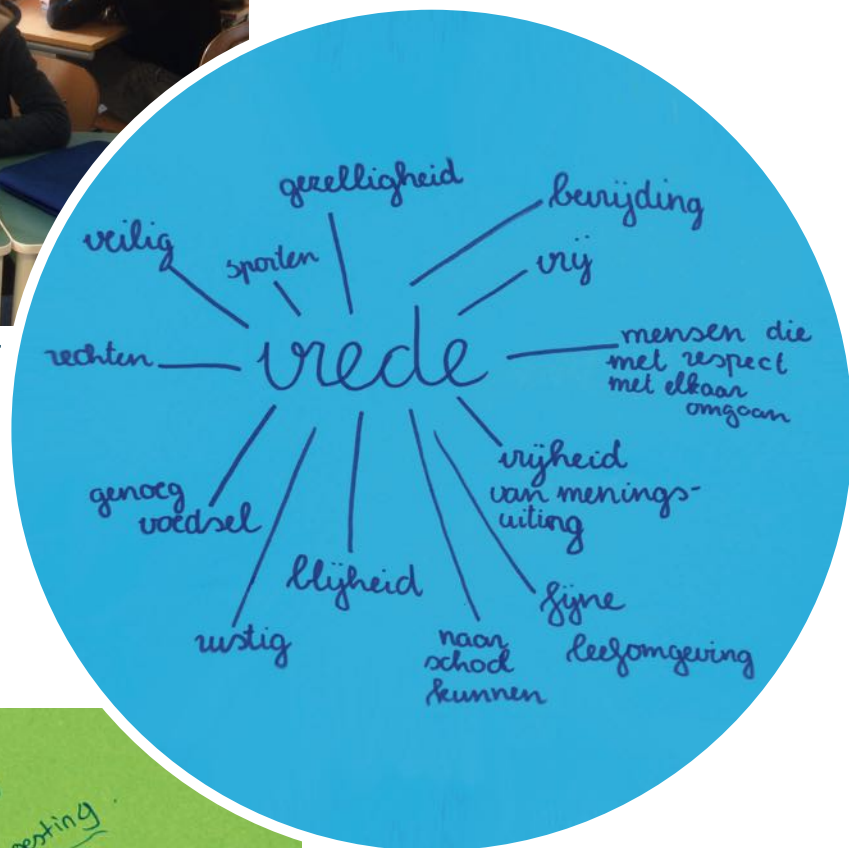
BREGJE

SAMUEL

Suzanne, Janne, Mikki, Nienke, Gaby, Max, Nina, Guus, Yaniek en Christiaan van het Eligant Lyceum gingen aan de slag met het woord VREDE

Eén woord kan veel betekenissen hebben. Bijvoorbeeld het woord vrede. Leerlingen van het Eligant College in Zutphen gingen met dat woord aan de slag. Docent Nederlands Gijs Wasseveld deelde gekleurde A4'tjes uit en overall kwam als eerste dat ene woord te staan: VREDE. In Nederland is het 75 jaar officieel vrede. De kinderen en hun ouders hebben de Tweede Wereldoorlog niet meegemaakt. Helaas is het op veel andere plekken in de wereld wel oorlog en leven mensen

in dagelijkse angst. Van de ellende in de rest van de wereld kregen de Nederlanders in de jaren na de oorlog hier lang niet zoveel mee als nu. Nog maar in heel weinig huiskamers stond een televisie en van internet, Twitter en Instagram had natuurlijk nog helemaal niemand gehoord. Lang niet elk huis had een telefoon met vaste aansluiting, bellen naar het buitenland was echt iets bijzonders. Tegenwoordig kun je, als je zou willen,

de beelden van over de hele wereld vierentwintig uur per dag bekijken. Daar zijn veel mooie beelden bij, gelukkig. Maar ook treurige: mensen laten hun huis en hun geliefden noodgedwongen in de steek omdat ze moeten vluchten voor geweld en voor andere gevolgen die een oorlog met zich meebrengt, zoals voedseltekort. Mensen die in Nederland de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt herkennen de beelden: ook hier zijn burgers in groten getale gevlucht. Vaak te voet of ook wel op de fiets: in die tijd had slechts een kleine minderheid een eigen auto. Het is lang geleden, ver weg in tijd. En alles is anders dan toen. Maar kinderen van nu weten er veel van. 'En zelfs meer dan pakweg twintig jaar geleden', zegt Frits Gies, die als Joods jongetje de oorlog in Zutphen meemaakte. Hij komt elders in dit magazine uitgebreid aan het woord. En als je weet wat oorlog betekent, dan besef je het belang van vrede. Hoe oud of hoe jong je ook bent.

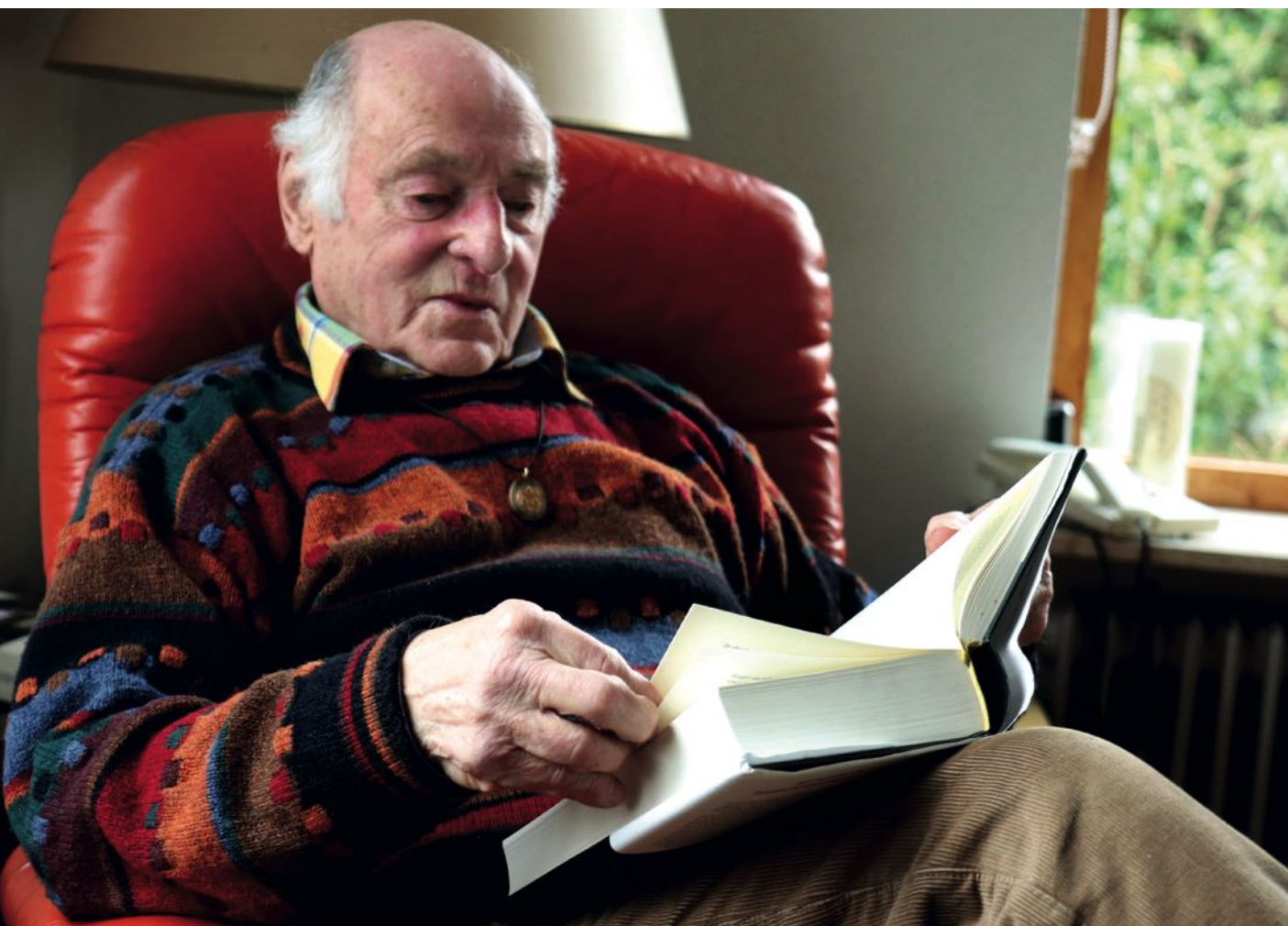
De dunne scheidslijn tussen goed en kwaad

FRITS GIES BELEEFDE ALS JOODS JONGETJE DE OORLOG IN ZUTPHEN

Wat als je een tienjarig Joods jongetje bent wanneer de oorlog begint? Frits Gies uit Almen weet hoe dat voelt. Hij is inmiddels negenentachtig en kan nog altijd glashelder vertellen over zijn jongensjaren. Dat deed hij in het boek *Bist du ein Jude: hoe een joodse tiener de nazi's overwon*, uit 2018. En nu doet hij dat bij de thee en een stuk worteltaart.

Wat als je een tienjarig Joods jongetje bent wanneer de oorlog begint? Frits Gies uit Almen weet hoe dat voelt. Hij is inmiddels negenentachtig en kan nog altijd glashelder vertellen over zijn jongensjaren. Dat deed hij in het boek *Bist du ein Jude: hoe een joodse tiener de nazi's overwon*, uit 2018. En nu doet hij dat bij de thee en een stuk worteltaart. 'Toen ik vijf was, verhuisden we naar Zutphen,' vertelt Frits. 'Dat was wel wennen, want we kwamen uit Haarlem. In de begintijd had ik geen vriendjes. Ik zag er anders uit dan de meeste kinderen. Op zondag droeg ik bijvoorbeeld vaak een zwart fluwelen pakje en witte kousen met kwastjes eraan. Daar werd ik door

de kinderen die op weg waren naar hun katholieke kerkdienst erg mee gepest. Toen we net in Zutphen woonden, liep ik een keer door een van die straatjes van de Polsbroek, waar Albert Heijn nu zit. Een vrouw versperde me de weg en zei: 'Vuile Jood, je hoort hier niet.' Haar overbuurvrouw zag het en kwam voor me op. 'Zoiets moet je niet tegen een kind zeggen,' zei ze en ze nodigde me uit in haar huis te komen. Ik deed dat en zo ontmoette ik Gerrie, haar dochtertje dat even oud was als ik. We raakten bevriend. Die moeder was de echtgenote van een vooraanstaand lid van de NSB, een organisatie die heulde met de Duitsers. Dat is wel een van de belangrijkste lessen

die ik in de Tweede Wereldoorlog heb geleerd: de scheidslijn tussen goed en kwaad is nooit helder; hij loopt dwars door vriend en vijand heen. Duitse soldaten kunnen voor je opkomen en mede-Nederlanders kunnen je verraden, bijvoorbeeld.
'Ik zal nooit vergeten dat ik werd opgepakt toen ik bijna vijftien was, in het laatste jaar van de oorlog. Ik had hout van de Duitsers gestolen, en een tas met handig gereedschap erin. Die tas had ik veilig op zolder verstopt, maar de ochtend na de diefstal werd ik anders dan anders wakker. Er klonk een Rotterdams accent. 'Wakker worden, jongen,' hoorde ik een mij onbekende stem zeggen. Ik deed mijn ogen open. Er stonden twee mannen naast mijn bed. Ik dacht dat ik droomde,

rolde me op mijn zij en probeerde verder te slapen. Maar het was écht. Een van de twee porde mij uit bed, ik moest mee naar het politiebureau aan de Groenmarkt.

In een flits besepte ik dat ik een Duits uniform over de stoel had hangen, van de Hitlerjugend. Dat had ik al eerder gestolen, ik gebruikte het soms als ik onopvallend door de stad wilde lopen, bijvoorbeeld om 's avonds mijn zus op te halen. Gelukkig hadden die mannen het nog niet gezien. Ik gooide het beddengoed van me af, de agent die bij mijn voeteneind stond ging opzij en met een zwaai drapeerde ik de dekens over het uniform heen.

Maar ik moest dus naar het bureau. Daar werd ik van mijn stoel gegooid

en geslagen door Heinemann van de Sicherheitsdienst. Hoofdcommissaris Annink, NSB'er, heeft mijn leven toen gereed. Terwijl Heinemann, die als bijnaam 'het beest van Zutphen' had, en een collega me naar kamp Amersfoort wilden sturen, zorgde hij ervoor dat dat niet gebeurde. Hij stelde mijn moeder op de hoogte en zij kwam me ophalen van het bureau.

Een paar maanden later zag ik Annink als gevangene, in groen pak, langs lopen. Een treurige stoet van overlopers, die na de bevrijding werden gestraft. Ik keek naar hem en voelde medeleven. Hij zag mij wel, maar durfde me niet aan te kijken. Nooit heb ik meer iets over hem vernomen.'

PATRICK MORGAN EN RUSSELL JACKSON, CANADESE BEVRIJDE

De militairen die in april 1945 Zutphen bevrijdden, waren ver van huis. Ze kwamen helemaal uit Canada. Hun familie hoopte natuurlijk dat de dappere zonen levend zouden terugkeren. Als dat niet zo was, verkeerde het thuisfront vaak nog lang in onzekerheid: als hij is omgekomen, wáár dan? Wat is er gebeurd? Patrick Morgan keerde niet terug. Russell Jackson wel. Dit zijn hun verhalen.

HET VERHAAL VAN PATRICK

Patrick Morgan werd niet ouder dan 22 jaar, vlak voor de bevrijding van Warnsveld kwam hij om het leven. In de wijk Leesten is een straat naar hem vernoemd als eerbetoon.

Op 5 mei 2017 is het straatnaambord onthuld. In het bijzijn van Patricks nicht Veronica O'Brien en haar familie, die van Canada naar Zutphen waren gereisd. 'We zijn dankbaar en trots', zei de toen 59-jarige Canadese vrouw in de krant. 'En ik denk dat Patrick het zelf ook mooi had gevonden.'

Veronica logeerde met haar echtgenoot Terry en dochter Shawn (27) bij Reinald Tieben en zijn gezin, ook in Leesten. Het contact dateert uit 2004. Terry: 'Ik ben brandweerman en dacht: ik mail gewoon maar eens naar de collega's in Zutphen', zegt Terry. Collega-brandweerman Reinald las de mail en kwam erachter dat er geen Morgan-straat was gepland. 'Reinald fietste naar het monument voor Canadese militairen aan de Kerkhof weg. 'Daar stond Morgans naam. Ik maakte er een foto van en stuurde die naar Terry en Veronica.'

'Toen wisten we eindelijk, na 72 jaar, waar Patrick gestorven is', zegt Veronica. 'Hij was een van vijf broers: als enige kwam hij na de oorlog niet terug. Dat heeft zijn moeder ongelooflijk veel verdriet gedaan. Als ze in de keuken stond, en de deur ging achter haar rug open, zei ze: 'Ben jij dat, Pat?' Maar hij kón het natuurlijk niet zijn.' 'Kun je nagaan hoe belangrijk het is om te wéten wat er is gebeurd', zegt Terry.

'Dat gold ook voor mevrouw Berkel, de vrouw die hem gevonden heeft', zegt Veronica: 'Ze ging elk jaar naar de begraafplaats in Holten, waar de Canadezen liggen – ook Patrick – en liep langs al die stenen: één daarvan hoorde bij die ene jongeman wiens naam ze niet kende. Ze leeft inmiddels zelf niet meer. Maar ik heb haar gelukkig nog ontmoet.' Mevrouw Berkel was de dochter van de tuinman, die op 5 april 1945 het lichaam van de Canadees vond, maar ze had geen idee dat het Corporal P.B. Morgan was, die daar lag. Daarna werd de bunker (die ruimte bood aan maar één persoon) min of meer vergeten. Tot 2017.

De O'Briens brachten ook nog een bezoek aan Huis 't Velde, waar archeologen een bunker hadden opgegraven. De plek waar Patrick Morgan zijn laatste adem uitblies, wordt een klein oorlogsmonument. Zijn nabestaanden zijn ontroerd: 'Wat een mooi gebaar is dat, we zijn er helemaal perplex van. Na al die jaren...'

Een archeoloog aan het werk in de Warnsveldse eenmansbunker

HET VERHAAL VAN RUSSELL

Een grote begraafplaats bij Holten in Overijssel is de laatste rustplaats van bijna veertienhonderd jonge Canadese soldaten, die hun leven gaven voor de bevrijding van Nederland. Elk jaar zijn er herdenkingsbijekomsten. Daarbij zijn ook altijd veteranen aanwezig, militairen die de oorlog hebben meegemaakt en overleefd. Elk jaar zijn dat er natuurlijk minder.

In 2105 hield Gert-Jan Oplaat uit Markelo, die vroeger in de Tweede Kamer zat, een toespraak speciaal voor de aanwezige kinderen. Dit is een korte versie ervan. In het middelpunt staat de soldaat Russell Jackson. 'Toen ik jong was, liep ik op deze begraafplaats samen met een Canadese veteraan, zijn naam was Russell Jackson. Hij komt uit de provincie Ontario. Met Russell ging ik langs die verschillende stenen en steen voor steen lasen we de naam en de leeftijd, 18 jaar, 21 jaar, 25, 19... Allemaal jonge mensen, van wie alle dromen van de toekomst nooit meer uitkwamen. Russell pakte toen mijn hand en kneepte zo hard dat het bijna pijn deed. Toen begon hij te huilen. Hij vertelde een

verhaal over wat hij had meegemaakt als jonge soldaat en hij vroeg mij om het door te vertellen.

Russell was een van de eerste bevrijders van Warnsveld. Hij was onderweg met ongeveer twintig soldaten, bevrijders onder leiding van luitenant Higgins. Ze stuitten op hevig verzet van Duitse soldaten en bijna de helft van zijn vrienden werden doodgeschoten. Ook luitenant Higgins, waarna Russell als sergeant het commando over moest nemen. En na een aantal hevige gevechten sloegen de Duitsers op de vlucht, op een paar na. Zij verstopten zich achter de grote beuken, vlakbij hotel Het Jachthuis. Dat gebouw staat er nog.' 'Plotseling kwamen die Duitsers schreeuwend en huilend en schietend in zijn richting gelopen. Het bleken leden van de Hitlerjugend te zijn. Zij moesten vechten, maar hun uniform was te groot en het zware geweer konden ze nauwelijks tillen. Ze waren dronken gevoerd met Duitse jenever, zodat ze niet bang zouden zijn voor de Canadese soldaten. Dát vond Russell het moeilijkste moment in zijn leven. Lang

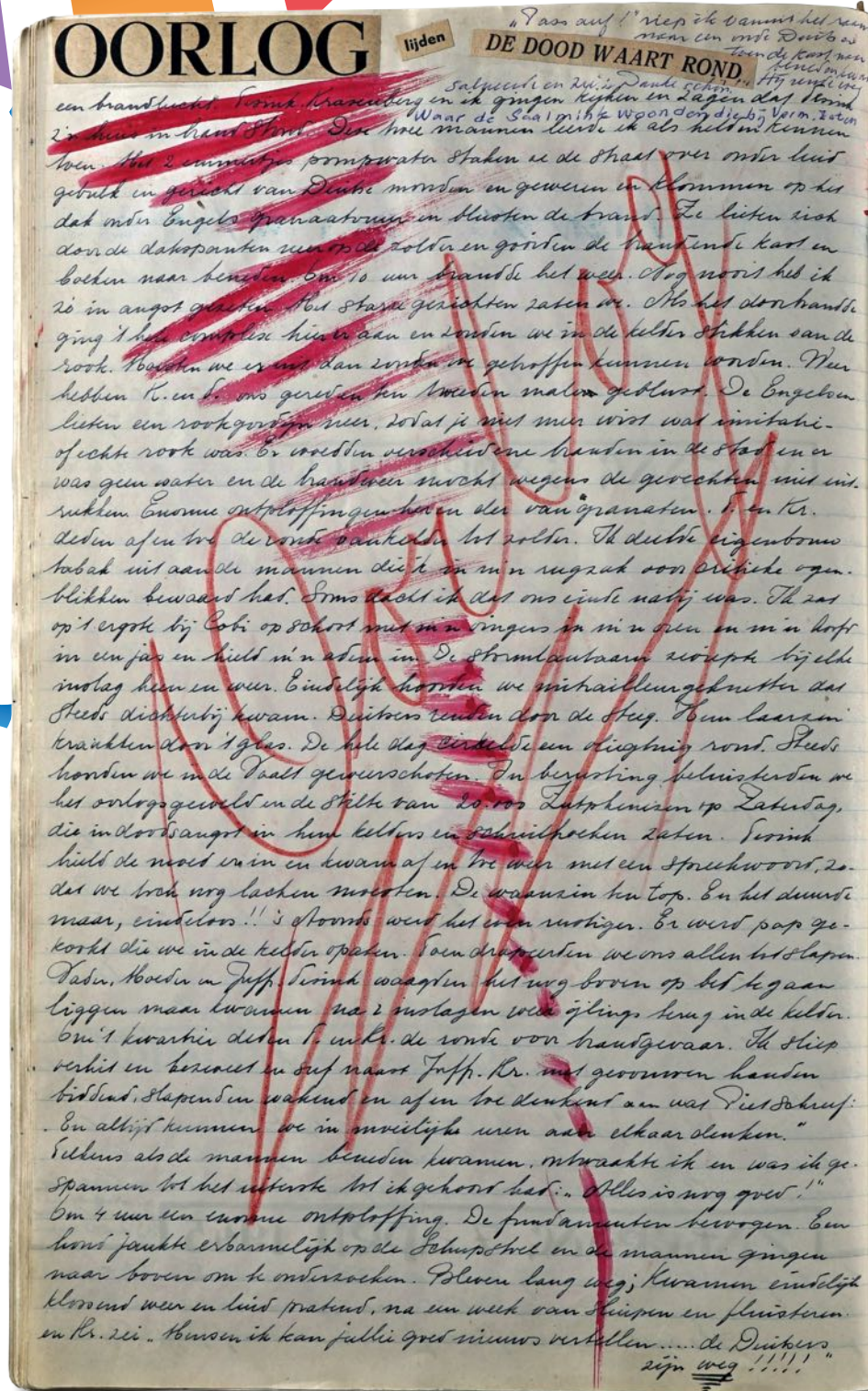

nadenken kon Russell niet en huilend vertelde Russell mij elk jaar opnieuw dat hij het commando gaf om te schieten op kinderen van 14, 15 en 16 jaar oud. In die strijd verloren dus ook Duitse onschuldige kinderen het leven, kinderen die ook een vader en een moeder hadden, kinderen die dronken gevoerd waren en geen andere keuze hadden. Russell heeft de rest van zijn leven die oorlog en dat moment elke dag opnieuw beleefd in zijn hoofd. Elke nacht werd hij huilend wakker, heeft hij mij verteld. De vriend van Russell Jackson, luitenant Higgins, ligt een eindje verderop in Holten begraven.'

JARIG

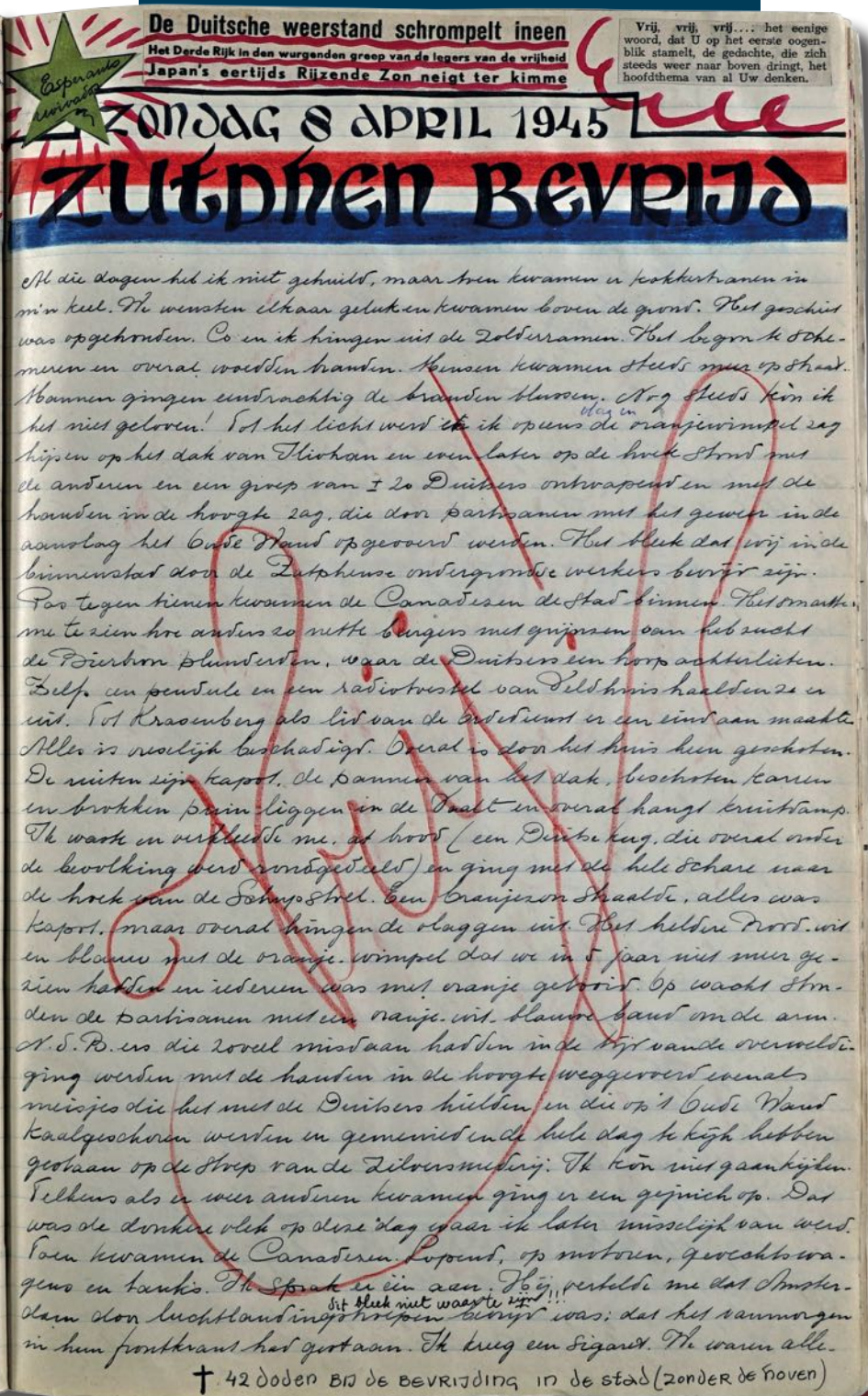
OP DE DAG VAN DE BEVRIJDING

Dagboeken. Het lijkt wel alsof iedereen tijdens de Tweede Oorlog een dagboek schreef. Hier zie je twee pagina's uit het dagboek van Johanna van Wisse. Rechts staat 8 april 1945, de dag dat de stad Zutphen werd bevrijd. Johanna was daar bij. Ze woonde aan de Bernhardsteeg. Je kunt zien hoe blij ze is. Links is het nog 7 april. Daar heeft ze 'oorlog' overheen geschreven. Dik onderstreept. Rechts staat: vrij. Johanna maakte echt iets moois van haar dagboek, met tekeningen, ansichtkaarten en krantenknipsels. Ze was schilder en tekenaar. Ze zat bijna elke dag op de fiets en noteerde wat ze zag in haar dagboek. Op 24 januari 1945 ploetert ze door de sneeuw: 'Bij Baak maakte ik een schuiver en viel dwars met fiets en al over de weg.' Een dag later komt ze in de buurt van Lochem een moeder en haar veertienjarige dochter tegen. Die zijn uit Rotterdam komen lopen met een kinderwagen met hun kleren. Ze hebben niks meer te eten. Johanna schrijft

DAGBOEK JOHANNA VAN WISSE

Collectie Regionaal Archief Zutphen

'Ik gaf ze mijn boterham.'

Waarom schreven Johanna en zoveel anderen toen een dagboek?

Het waren de spannendste en gevaarlijkste dagen van hun leven. Ze hoopten dat de Canadezen snel zouden komen zodat ze weer in vrede konden leven. Ze wilden vastleggen wat ze meemaakten. Dan konden ze dat later vertellen aan familie. Of aan hun kinderen.

Niet alleen volwassenen hielden een dagboek bij of schreven later hun herinneringen op. Ook jongeren deden dat. Een van hen was Toos Schakel in Warnsveld. Haar verhaal is wel heel bijzonder. Ze was jarig tijdens de bevrijding. Ze werd op 3 april 1945 zestien. De beschietingen waren zo gevaarlijk dat ze met haar ouders in de kelder moest schuilen. Geen feest. Ze herinnerde zich die dag zo:

'Een vreemder verjaardag heb ik nooit gehad. In Leesten werd hevig gevochten.'

Leesten was toen geen woonwijk. Er stonden boerderijen en er liepen koeien. Toos maakte ook heel vervelende dingen mee. Ze schrijft hoe ze met haar vader meteen na de bevrijding langs een bosje met wat stuiken kwam en haar vader zei: pas op. Daar lagen drie of vier dode Duitse soldaten. Ze schreef:

'Het was een afschuwelijk gezicht en toch was ik niet echt bang meer, zo van: ja, dat hoort er ook bij.'

Dat gevoel hadden andere kinderen ook. Je maakte zoveel mee, dat je in één keer volwassen was.

Menno Tamminga schreef *Wij zijn vrij*, een boek over de bevrijding van Warnsveld, Zutphen en De Hoven dat gebaseerd is op dagboeken en ooggetuigenverhalen.

SAMEN stilstaan bij de VRIJHEID

In de gemeente Zutphen wordt elk jaar het einde van de Tweede Wereldoorlog herdacht. Zoals dat in heel Nederland gebeurt. De organisatie is in handen van herdenkingscomités. Dit jaar is het precies 75 jaar geleden dat de oorlog is afgelopen. Reden voor allerlei activiteiten en ook voor de uitgave van dit magazine. Waarom is het eigenlijk zo belangrijk op steeds opnieuw aandacht te besteden aan de oorlog, die inmiddels al zo lang geleden is?

De voorzitter van het Comité Herdenkingen Gemeente Zutphen is **Adriaan van Oosten**. Hij zegt: 'Voor mij is

de jaarlijkse herdenking ook een spiegel. Aan welke kant sta ik zelf? Zou ik horen bij de mensen die anderen discrimineren en van hun vrijheid beroven? Of zou ik me juist inzetten voor eerlijkheid en recht, voor vrede en vrijheid? Leef ik alleen voor mezelf of ook voor de ander? Dat zijn niet altijd makkelijke vragen. Goed dat we elk jaar twee minuten stilstaan op 4 mei!'

Het is zinvol om de vrijheid te vieren, vindt **Vincent Seubring**, die lid is van datzelfde comité: 'Op 4 mei tijdens de dodenherdenking staan we stil bij alle oorlogsslachtoffers. Dit zijn mensen die door of door de gevolgen van geweld om

Van links naar rechts: Vincent Seubring, Ineke Hissink en Adriaan van Oosten voor het Gideon-monument. Elk jaar vindt hier op 4 mei de officiële herdenking plaats.

het leven zijn gekomen. Tijdens de dodenherdenking sta ik er bij stil dat deze mensen het leven hebben gelaten voor onze vrijheid. Tijdens de twee minuten stilte ga ik na hoe vrij we zijn...'

Als **Ineke Hissink** aan de oorlog denkt, is ze met haar gedachten altijd bij haar familie. Haar oma en haar overgrootouders kwamen bij een bombardement op Warnsveld om het leven. Het noodlot sloeg toe op 28 maart 1945, vlak voor de bevrijding. 'De Tweede Wereldoorlog was al 25 jaar afgelopen toen ik geboren werd', vertelt Ineke. 'Toch voelde ik als kind speciaal rond 4 mei het verdriet van die oorlog nog steeds. Verdriet om familie, burens en vrienden die in de oorlog waren omgekomen; bij een bombardement,

vermoord vanwege verzetsdaden of gestorven vanwege gebrek aan eten. Oorlog is verschrikkelijk, voor iedereen die ermee te maken heeft. Dat wij nu in Vrijheid leven, in Vrijheid kunnen zeggen, schrijven en geloven wat we

willen, zonder oorlog of angst voor geweld, genoeg eten en drinken hebben en een dak boven ons hoofd, is niet vanzelfsprekend. Voor die Vrijheid is 75 jaar geleden hard gevochten. De bevrijders streden in een voor hen

onbekend land, om ons, mensen die de bevrijders niet kenden, de Vrijheid terug te geven. Veel bevrijders zijn daarbij omgekomen. Zij gaven hun leven voor onze Vrijheid. Daarom is het goed dat wij op 4 mei stil zijn en denken aan de

'DE JAARLIJKSE HERDENKING IS OOK EEN SPIEGEL'

mensen die bij de oorlog zijn omgekomen. En op 5 mei vieren we die Vrijheid! Niet voor niets mag het woord Vrijheid van Ineke Hissink altijd beginnen met een hoofdletter.

NEERGESCHOTEN VLAK VÓÓR DE BEVRIJDING

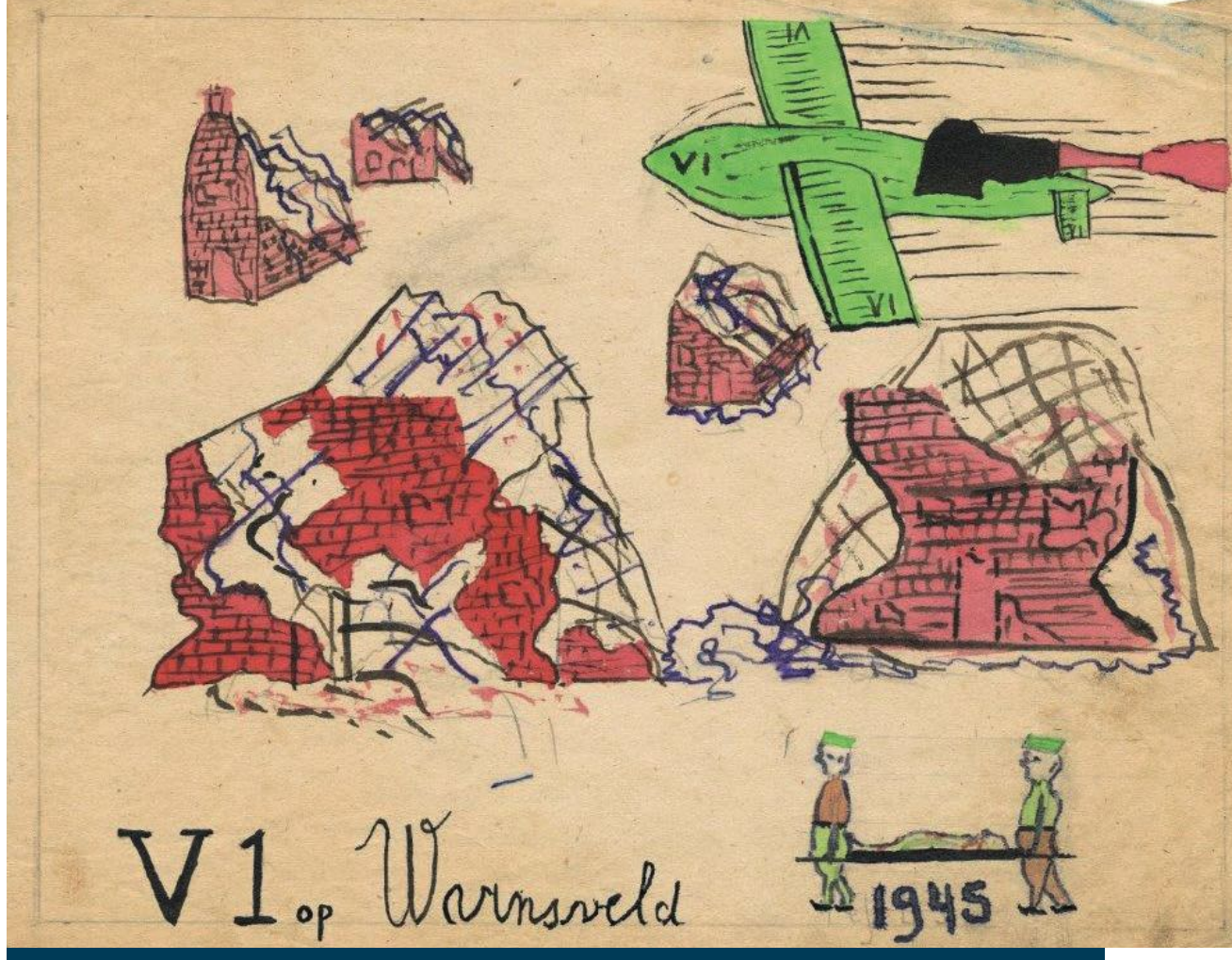
JELMERS VADER OVERLEEFDE DE OORLOG NET NIET

Zoek je op internet naar de naam Albert Stellingwerf, kom je terecht op een website van de oorlogsgravenstichting. Dit staat er: 'Albert Stellingwerf 1900-1945. Slachtoffer van de oorlog. Is 45 jaar geworden. Geboren op 19 februari 1900 te Tietjerksteradeel. Overleden op 5 april 1945 te Warnsveld.' 'Slachtoffer van de oorlog'. Een mededeling is het, meer niet. Een van de miljoenen slachtoffers is hij, deze man, geboren in Friesland, en de vader van Jelmer (die in 1932 werd geboren).

De datum 5 april 1945 zet je aan het denken. Dat was toch de dag dat Warnsveld werd bevrijd? Klopt inderdaad: vlak voordat het dorp definitief was verlost van de bezetters, kwam Albert om het leven. Hij werd door de Duitsers neergeschoten. Zijn zoon zag het gebeuren. Jelmer werd zelf ook zwaargewond. Een kogel schampte zijn achterhoofd, hij bleef voor dood liggen. Maar gelukkig heeft hij het overleefd.

Ineke Hissink uit Warnsveld kwam Jelmer vele jaren later tegen. Op de begraafplaats van Warnsveld, waar Albert begraven ligt. Ineke verloor zelf haar oma en overgrootouders tijdens een V1-bombardement op de Molenbult in Warnsveld op 28 maart 1945. Een V1 was een onbemand straalvliegtuig. De boerderij werd volledig verwoest. Er vielen bij die aanval twaalf doden. Hoewel ze zelf pas vijftwintig jaar na de oorlog

is geboren, had die verschrikkelijke gebeurtenis veel invloed op Inekes leven. Ze maakt zich sterk voor vrede en vrijheid – ‘het mag nooit meer oorlog worden’ – en ze zit ook in de redactie van het magazine dat je nu leest.

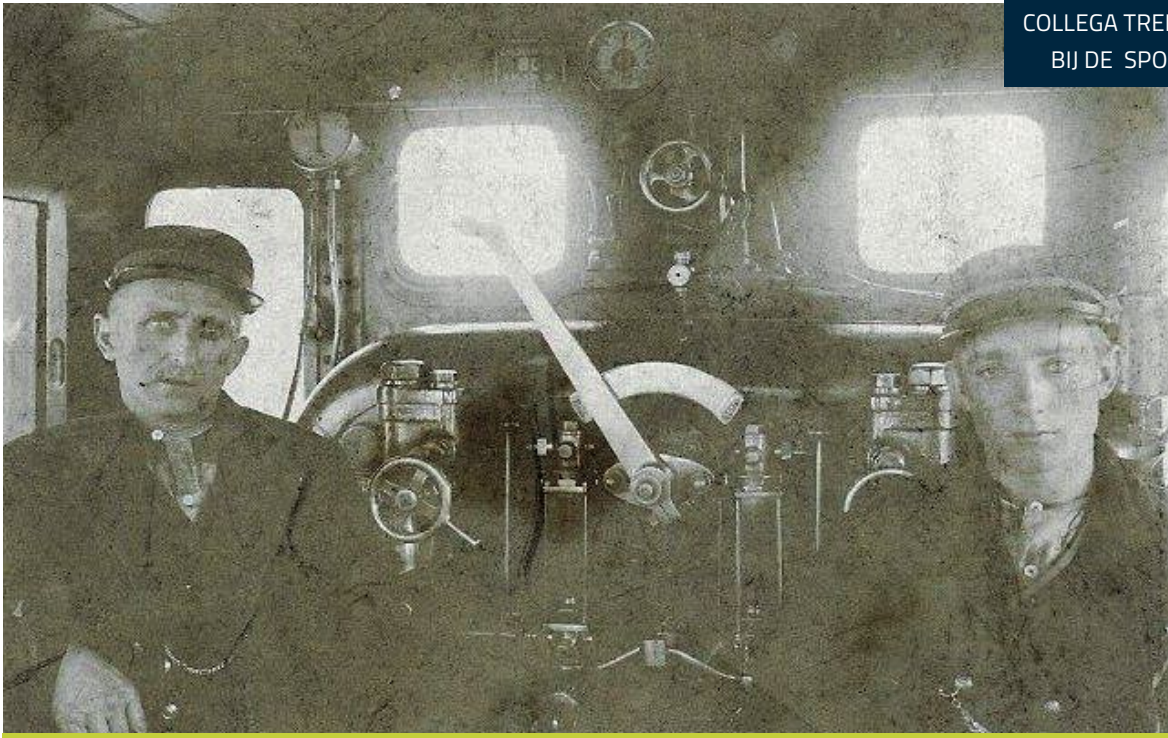
Ze vertelt dat over de oorlog thuis niet veel werd gesproken en dat hoor je wel vaker. De mensen wilden de ellende graag vergeten en het er niet steeds over hebben. Maar daardoor bleven de kinderen vaak wel met vragen zitten. Mede om deze reden zijn verhalen over de oorlog soms pas veel later bekend geworden. Bijvoorbeeld door de toevallige ontmoeting van Jelmer en Ineke zo’n zes jaar geleden. Ze kreeg van Jelmer te horen dat z’n vader bij de Spoorwegen werkte. Het gezin woonde in Leeuwarden en had drie kinderen. Ze moesten verhuizen toen Albert werd overgeplaatst naar andere werkgebieden: eerst Zwolle, daarna

Warnsveld. In 1936 gingen ze aan de Vordensebinnenweg in Warnsveld wonen. Daar werd nog een zusje geboren. Ze verhuisden naar de Tuinstraat, met zicht op de Molenbult.

Het bleek dat het verhaal van Ineke direct te maken had met het verhaal van Jelmer. Door de aanval van de V1 was ook het huis van de Stellingwerfs niet

meer bewoonbaar. Ze konden terecht in Villa Berkeloord. Ook vader Albert, die ondergedoken had gezeten bij de familie Smeerdijk, ging daarheen. De Canadezen waren in aantocht, de bevrijding was in zicht. Helaas duurde de oorlog voor de familie Stellingwerf net een paar uur te

‘EEN KOGEL SCHAMPTTE HET ACHTERHOOFD VAN DE JONGEN’

lang. 'Een Duitse officier haalde ons met nog een gezin uit de schuilkelder bij Berkeloord,' vertelde Jelmer. 'Op bevrijdingsdag waren de gevechten nog zeer hevig. Wij en de familie Westerholt kwamen achter in de tuin bij de Berkel terecht en zochten beschutting in een loopgraaf. Vandaar probeerden we te vluchten naar de Rijksstraatweg.' Met gerichte schoten schakelden de Duitsers toen vader Albert uit. Ook Jelmer werd geraakt en bleef liggen. De anderen renden terug naar de loopgraaf. Daarbij werd buurman Westerholt doodgeschoten. Moeder en zusjes wisten een huis aan de Rijksstraatweg te bereiken en naar binnen te vluchten.

Jelmer was nog bij bewustzijn, maar bloedde hevig. Een Duitse soldaat kwam naar hem toe. Jelmer maakte de soldaat duidelijk dat zijn vader dood was. De soldaat overlegde met zijn commandant en gaf Jelmer toestemming om naar dokter Thate te gaan. Dat lukte hem ondanks het vele bloedverlies.

Even later was het dorp bevrijd. Een Canadese soldaat liep met Jelmer mee

naar de plek waar zijn vader en buurman nog lagen. De wandeling was gevaarlijk: de soldaat wist een Duitse sluipschutter neer te halen. De aanblik van zijn doodgeschoten vader was verschrikkelijk voor Jelmer.

'Terug bij dokter Thate zei ik dat ik op zoek wilde naar mijn moeder en zusjes. De dokter raadde het mij af, hier en daar waren nog gevechten bezig. Toch ging ik en ik kwam de soldaat weer tegen die mij naar de dokter had laten gaan. Hij zei dat hij zich wilde overgeven.' Hij werd door

Nederlandse strijders ontwapend. Later in de middag werden broer, zusjes en moeder herenigd. Ze bleven tot december 1945 in Warnsveld wonen en verhuisden naar Friesland. Alleen Jelmers moeder was bij de begrafenis van zijn vader. Jelmer was te ziek doordat zijn ontstoken hoofd wond.

Jelmer maakte na de oorlog tekeningen van wat er was gebeurd. Onder andere van de aanval van de V1. De wond genas, maar de gedachte aan de oorlog is altijd in zijn hoofd aanwezig gebleven.

Vrede 1945-2020

Het is vrede, we mogen hier zijn,
geen leger zal ons met wapens bestoken,
in kelders zit niemand ondergedoken,
we worden niet afgevoerd met de trein.

Het is vrede, we mogen hier leven,
we hebben geen honger, wel hebben we trek,
we gaan naar de bakker, we gaan naar de Mac.
We kunnen iedereen mooie dingen geven.

Het is vrede, we mogen hier praten,
niemand die ons om die reden vermoordt.
Niet al onze wensen worden verhoord,
maar we zijn vrij om te doen en te laten

wat we maar willen – binnen de grenzen
van respect en van vriendelijkheid,
het exact tegenovergestelde van strijd,
van woede en haat en geweld tussen mensen.

Het is vrede, we hoeven al jaren
bommen en razzia's niet meer te vrezen.
We weten ons van de oorlog genezen.
Het is vrede – die gaan we bewaren.

Sander Grootendorst | Vlinderwerk

Vrede 1945-2020

STRAATNAMEN: HERINNERING AAN DE HELDEN

Een aantal straten in Zutphen is vernoemd naar mensen die in het verzet zaten en door de Duitsers zijn doodgeschoten? Ook militairen die omkwamen in de strijd om de bevrijding van Zutphen en Warnsveld hebben straatnaambordjes gekregen.

IJSSELKADE

Boxtart, Van Heemstra, Gerritsen, Hartoch, Lammers, Lier, Van Oostveen, Oskam, Sonneberg, Heijink, Van Benthem.... Verzetshelden. Negen van hen werden niet lang voor de bevrijding op de IJsselkade doodgeschoten door de Duitsers. De mannen werden verdacht van verschillende daden. Vijf van hen waren betrokken bij het verspreiden van illegale bladen. Drie anderen waren lid van de Ordedienst. Sommigen hadden wapens vervoerd, een ander was betrokken bij de organisatie van het spoorwegmateriaal, zodat deze meteen gebruikt konden worden als de bevrijders kwamen. Eentje was betrapt toen hij benzine stal uit een V1-vliegtuig. Het was de beruchte SS'er Ludwig Heinemann die verantwoordelijk was voor het doden van de mannen. Hij had de bijnaam 'het Beest van Zutphen'.

Nadat de verzetsmensen gefusilleerd waren, werden hun lichamen in de IJssel gegooid. Alleen Wim van Benthem overleefde. De kogel was afgeketst op een knoop in zijn jas, hij raakte lichtgewond. Hij deed alsof hij dood was en nadat hij in de IJssel gegooid was bracht hij zichzelf in veiligheid.

Behalve dat er aan de IJsselkade later een monument onthuld is voor de doodgeschoten verzetshelden, heeft de gemeente Zutphen ook straatnamen naar ze vernoemd.

LEESTEN

Als je in Leesten woont, weet je misschien dat hier een hele wijk is met straatnamen die zijn genoemd naar omgekomen Canadese helden. Zoals de Hemmingstraat, Hawkinstraat, Gervaisstraat en de Beatonstraat. Daarnaast is er een brug vernoemd naar een Canadese militair, de Lawesbrug.

Begin april 1945 zijn de geallieerde troepen al ver op weg in Nederland en voeren een felle strijd om ons land te bevrijden van de Duitse bezetters. In de strijd om de bevrijding van Leesten sneuvelen elf Canadese soldaten. In totaal geven 68 Canadezen hun leven voor de bevrijding van Zutphen en Warnsveld. Hieronder in het kort informatie over elf van deze jonge helden.

SOLDAAT DOUGLAS ANGUS BEATON (22 JAAR)

Net als vier van zijn broers vocht Douglas in het Canadese leger tijdens de Tweede Wereldoorlog. In juli 1943 vertrok hij naar Nederland. Hij kwam om tijdens de strijd om Leesten op 4 april 1945.

SERGEANT ALFRED WALTER HAWKINS (22 JAAR)

Tijdens een verlof in 1944 trouwde Alfred met de Engelse Audrey Jean Hawtin. In februari 1945 werd hun zontje Peter geboren. Alfred heeft hem nooit zien opgroeien, want twee maanden later sneuvelde op het erf van boerderij Klein Have in Leesten. In 1995 kwam Peter

naar Nederland, waar hij het graf van zijn vader in Holten bezocht. Daar hoorde hij over het monument in Warnsveld. Hij vond zelfs het identificatiekaartje van zijn vader terug, een Warnsveldse jongen had dat in de boerderij gevonden. De jonge Alfred bleek sprekend te lijken op Peters zoon Jason, Alfreds kleinzoon dus.

SOLDAAT HARRY LOUIS GERVAIS (19 JAAR)

De familie Gervais had twaalf kinderen. Vader Moise zat in het leger en enkele van zijn kinderen traden in zijn voetsporen en gingen ook in het leger. Harry kwam eerst terecht aan de kust van British Columbia. Vandaar ging hij naar Engeland en vervolgens naar het

vasteland van Europa. Hij vocht met een antitankwapen voor de bevrijding van Leesten, maar sneuvelde daarbij zelf bij boerderij Klein Have.

KORPORAAL WILLIAM LESLIE HEMMING (34 JAAR)

Samen met zijn twee broers vocht Les, zoals hij werd genoemd, tijdens de Tweede Wereldoorlog in het leger. Hij kwam om tijdens de strijd tegen de Duitsers in Leesten, waardoor zijn vrouw Violet Lillian haar man verloor en de twee zontjes die ze samen hadden hun vader.

SOLDAAT CHARLES EDWARD WILLIAM JOSEPH HOUSE (26 JAAR)

Hij was eigenlijk vrachtwagenchauffeur, maar in 1939 ging 'Chick' in het Canadese leger. Voordat hij als militair vertrok naar Engeland, trouwde hij met zijn vriendinnetje Dulcie Cynthia. Ze kregen een kindje. Op 4 april 1945 kwam hij om tijdens de gevechten in Leesten.

SOLDAAT MARSHALL NOAH LAWES (30 JAAR)

Marshall kwam uit een groot Canadees gezin. Hij sneuvelde op 4 april 1945 in Leesten. Hij liet in Canada zijn vrouw Norma en twee zoons achter. Ook Marshalls oudste broer kwam om tijdens de Tweede Wereldoorlog.

SOLDAAT HAZEN HENRY PAGET (23 JAAR)

Eind 1942 ging Hazen het leger in. Hij vertrok naar Europa om hier te helpen met het bevrijden van onder meer Zutphen. Hij kwam in Leesten om het leven.

SOLDAAT JOHN ('JACK') ELVIN POTTS (27 JAAR)

voet. Hij sneuvelde waarschijnlijk bij Het Bettink in Leesten.

Jack kwam uit een gezin met vier kinderen; William, Jack, Elsie en Max. Toen Jack 22 was ging hij het leger in. In 1941 verloor hij zijn oudste broer, die sneuvelde in Hong Kong. Zelf vocht Jack door tot de laatste maanden van de oorlog. Hij was ingedeeld bij de verkenners te

SERGEANT ERNEST WILFRED BAKER (23 JAAR)

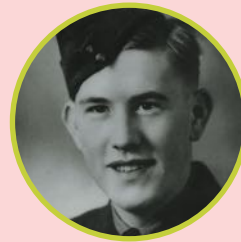
Al jong sloot Ernie zich aan bij het Canadese leger. Eerst bij de

Brockville Rifles reservisten, later bij de Royal Canadian Engineers. Daarmee kwam hij terecht in Engeland. In 1943 trouwde hij met zijn jeugdliefde Dorothy Irene Doran. Op 4 april 1945 werd hij gedood samen met Norman Hannan op het land van Gotink, aan wat

nu de Rouwbroekweg heet. De zoon van Gotink vond daar kledingstukken met kogelgaten.

SOLDAAT NORMAN HAROLD HANNAN (25 JAAR)

Norman was de enige zoon van James en Muriel Hannan. Hij was slager, maar nam in 1942 dienst in het leger, bij de Glens. In januari 1945 ging hij met zijn regiment naar het Europese front. Hij sneuvelde samen met Ernie Baker op het land van Gotink. Hij was toen 3,5 jaar getrouwd met Marjorie. Marjorie hertrouwde later met Ronald Kleinsteuber. Die kwam in 1995 als predikant naar Warnsveld voor een herdenkingsdienst.

KORPORAAL AIME PASCAL PERIARD (24 JAAR)

De naam van Aime Pascale staat op het witte kruisje aan de Looër Enkweg. Hij werd hier doodgeschoten door sluipschutters, toen hij probeerde een mitrailleursnest uit te schakelen. Zijn ouders hadden het heel zwaar met zijn dood. Toen vlak na de oorlog ook zijn broer Arthur omkwam door een verkeersongeluk, konden ze het verdriet nog nauwelijks aan. Ze stierven allebei jong en de derde broer, Frank, bleef alleen achter. Samen met anderen heeft Frank Periard de herinnering aan zijn broer en de andere soldaten altijd levend gehouden.

GRADUS VAN 'T HUL

Van sommige verzetshelden werd pas ver na de oorlog bekend welke rol ze gespeeld hadden en wat er met ze was gebeurd. 66 jaar nadat Gradus van 't Hul was overleden in een concentratiekamp kreeg hij een onderscheiding voor zijn verzetswerk. Zijn zoons Henk en Leo hebben zijn jarenlang naar informatie op zoek geweest. Ze ontdekten uiteindelijk dat hun vader een specialist was in het monteren van afgeworpen wapens. Hij trad op als wapeninstructeur en gaf lessen over wapengebruik aan verzetsgroepen. Ook hielp hij bij het vinden van onderduikadressen. Aan het einde van de oorlog werd hij verraden en naar een concentratiekamp gestuurd, waar hij op 17 maart 1945 overleed. In het Waterkwartier is nu ook een straat naar Gradus van 't Hul genoemd.

Herinner en gedenk de namen

DE ENGELSE SCHRIJVER VAN TONEELSTUKKEN, WILLIAM SHAKESPEARE, VROEG HET ZICH LANG GELEDEN AL EENS AF: 'WHAT'S IN A NAME?' WAT ZEGT EEN NAAM? EEN NAAM ZEGT NATUURLIJK NIET WIE JE BENT. ALS JE WILLIAM HEET, OF SIMON, OF ANOUK... DAN WETEN WE NOG NIETS OVER JE KARAKTER.

Een naam is op de eerste plaats handig. Je weet wie er wordt bedoeld als iemand de naam van een familielid, een vriend of vriendin of klasgenoot roept. Soms zijn voornamen hetzelfde, zitten er twee Emma's in de klas, maar dan heb je misschien nog een tweede naam. En je achternaam natuurlijk.

Als je over een begraafplaats loopt, word je omringd door namen. Ze staan op de stenen boven de graven van mensen die zijn overleden. Je zou kunnen zeggen dat ze voortleven in de herinnering van hun familie en vrienden. Maar ook als je ze niet hebt gekend, en je leest alleen hun namen, heb je er vaak al gedachten bij. 'Hé, zou die familie zijn van onze burens? Dezelfde achternaam.' Of: 'De leraar Engels heet óók zo.'

William Shakespeare leefde meer dan vijfhonderd jaar geleden. In die tijd werden er ook al overal oorlogen gevoerd. Hoeveel mensen zouden er sindsdien zijn overleden door oorlogsgeweld? Of door andere gevolgen van de oorlog, zoals hongersnood? Miljoenen namen...

Het allerergste is als die namen onbekend zijn. Als er een lichaam wordt gevonden en niemand weet wie het is. Zonder naam ben je bijna niemand. Gelukkig zijn heel veel namen ergens genoteerd. Op grafstenen bijvoorbeeld. Zeer belangrijk voor de nabestaanden. Ze bezoeken de begraafplaats en denken aan de persoon die is overleden. Er zijn in Nederland verschillende begraafplaatsen speciaal voor oorlogsslachtoffers.

Op 10, 11 en 12 mei 1940 werden tien

Nederlandse militairen in gevechten met Duitse soldaten gedood. Zeven van hen waren net 20 jaar, twee waren er 21 en de oudste was 27 jaar. Op 5 mei 1945 kwam door oorlogsgeweld nog een 55-jarige vrouw om het leven. In Zutphen vielen in 1944 bommen die veel slachtoffers maakten. Ook werden burgers uit de stad door Duitse soldaten doodgeschoten aan de IJsselkade. De gemeente Zutphen moest in 1941 een lijst opsturen waarop alle namen van Joodse burgers stonden. Die moesten zich melden bij de gemeente. Veel Joodse inwoners – mannen, vrouwen, kinderen – werden weggevoerd in goederentreinen. Meestal via het Nederlandse kamp Westerbork op weg naar concentratiekampen in Duitsland en

Polen. Veel Joodse slachtoffers hebben nooit een graf gekregen. Op de Joodse begraafplaats in Zutphen staat een herdenkingmonument voor hen allen. Er zijn veel mensen in de gemeente Zutphen door oorlogsgeweld en vervolging om het leven gekomen. Vijf namen van slachtoffers kennen we nu – 75 jaar later – nog steeds niet. Vier van hen kwamen om het leven bij het bombardement van Zutphen op 14 oktober 1944, onder wie een jongen van ongeveer 6 jaar en een meisje van ongeveer 12 jaar.

Op 4 mei 2020 's worden in de Burgerzaal in Zutphen 's middags alle namen van slachtoffers hardop uitgesproken. Waar mogelijk doen familieleden van de oorlogsslachtoffers dat. Achter elke naam staat een mens die ooit heeft geleefd. En als we de namen niet vergeten, vergeten we ook de mensen niet.

HERDENKINGSMONUMENTEN

Omdat we nooit mogen vergeten wat er gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog én dat er mensen zijn die hun leven hebben gegeven voor de vrijheid van Nederland, vind je overal in ons land herdenkingsmonumenten. Ook in Zutphen en Warnsveld zijn er op diverse plekken herinneringsplekken: bomen, plaquettes, beelden. Veel basisscholen in de gemeente Zutphen hebben zo'n monument geadopteerd. Misschien ben je er al eens geweest met school. Ieder jaar, op 4 mei, worden in Nederland de slachtoffers van de oorlog herdacht. Om acht uur 's avonds is het hele land twee minuten stil, speciaal voor de Nederlandse oorlogsslachtoffers.

1 MONUMENT ALGEMENE BEGRAAFPLAATS

Warnsveldseweg, Zutphen | Adoptieschool: Jan Ligthart

Op de Algemene begraafplaats in Zutphen is een monument opgericht ter nagedachtenis aan de mensen die omkwamen bij het bombardement op Zutphen op 14 oktober 1944. Bij dit bombardement kwamen bijna 100 mensen om het leven.

2 CANADEZENMONUMENT

Kerkhofweg, Warnsveld | Adoptieschool: Arcade

Bij de bevrijding van Warnsveld, zijn 36 Canadese militairen gesneuveld. Op 1 mei 1995 is bij de achteringang van Groot Graffel/GGNet een monument onthuld ter nagedachtenis aan deze mensen. Bij het monument staat een bankje dat is geschonken door Canadese veteranen om te laten zien dat er nog altijd een warme band is tussen Canada en Nederland.

3 WITTE KRUISJE

Loëer Enkweg, Warnsveld | Adoptieschool: Lea Dasberg

Bij de bevrijding van Warnsveld op 4 april 1945 werden de Canadezen onverwacht beschoten door Duitsers. Hierbij kwam onder meer Korporaal Aime Pascal Periard om. In 1994 kwam zijn broer naar Nederland. Er werd toen een wit kruisje gezet op de plek waar Aime is overleden.

4 IJSSELKADE MONUMENT

Ijsselkade, Zutphen | Adoptieschool: De Bongerd

Dit monument is hier in 1968 neergezet om 9 verzetsstrijders te herinneren die daar op 31 maart 1945 zijn gefusilleerd. Eén man overleefde de executie, omdat de kogel afketste op een knoop. Hij deed alsof hij dood was. Toen hij met de andere lichamen in de IJssel gegooid werd heeft hij zichzelf zwemmend kunnen redden.

5 MONUMENT MOLENBULT

Warnsveld | Adoptieschool: Adriaan van den Ende

Op 28 maart 1945 kwamen er door een inslag van een V1 op de Molenbult in Warnsveld elf mensen om het leven. Om deze gebeurtenis en de slachtoffers te herdenken is er in 2011 een monument voor hen opgericht.

IN ZUTPHEN

6

MONUMENT JOODSE BEGRAAFPLAATS

Weg naar Vierakker, Zutphen | Adoptieschool: JF Kennedy

In Zutphen woonden aan het begin van de oorlog 21.553 mensen, waaronder 494 Joden. Maar liefst 375 van hen werden slachtoffer van de nazi's. Met het monument op de Joodse begraafplaats in Zutphen worden zij herdacht. Op het monument staan 450 slachtoffers vermeld. Dit zijn de omgekomen Joden in Zutphen, maar ook uit Gorssel, Voorst en Warnsveld. Het gedenkteken staat op de plek waar tijdens de oorlog door Duitse soldaten graven werden verwoest voor het aanleggen van bunkers en loopgraven. Dit monument staat er al sinds 1949.

7

GIDEONMONUMENT

Rozengracht, Zutphen | Adoptieschool: De Wegwijzer

Het Gideon-monument is opgericht ter nagedachtenis aan alle inwoners van Zutphen die omgekomen zijn tijdens het bombardement op de binnenstad in 1944, maar herdenkt ook gesneuvelde Canadese soldaten en Zutphense Indië-gangers. Gideon is een figuur uit de Bijbel, die was uitverkoren om met een kleine groep soldaten zijn volk te bevrijden. Dit monument werd onthuld op 10 april 1950. In 2005 werd er een nieuwe plaquette bij het monument onthuld ter nagedachtenis aan 9 Zutphense militairen die in het voormalig Nederlands-Indië zijn omgekomen en rusten op de erevelden in Java.

8

HERDENKINGSPLAATS DE HOVEN

Kruisstraat, Zutphen | Adoptieschool: Theo Thijssenschool

Als je over de Oude IJsselbrug De Hoven in bent gegaan, vind je aan de Kruisstraat een ingemetselde tegel. Die is daar aangebracht ter herinnering aan Henne Lammers. Hij was verzetsstrijder, werd verraden en op 31 maart 1945 doodgeschoten op de IJsselkade.

9

HET MILITAIRE MONUMENT

Algemene Begraafplaats, Zutphen | Adoptieschool: De Schepertee

Bij de strijd om Zutphen komen op 10 mei 1941 elf militairen om het leven. Op de begraafplaats vind je, naast het monument voor de slachtoffers van het bombardement op Zutphen, een gedenksteen ter nagedachtenis aan deze soldaten. Deze gedenksteen werd hier al op 30 augustus 1941 geplaatst.

10

MONUMENT VOOR DE GEVALLENEN 1940-1945

Veldesebosweg, Warnsveld

Dit monument herinnert aan de 9 dorpsbewoners die tijdens de oorlogsjaren in Warnsveld zijn omgekomen. Het gaat om vijf militairen en vier verzetsstrijders. Het monument werd vrijwel direct na de oorlog, in 1946, geplaatst aan de Veldesebosweg.

COLOFON

Het magazine 75 jaar Vrijheid is een uitgave van het Comité Herdenkingen Gemeente Zutphen en is aangeboden aan leerlingen van de groepen 7 en 8 van de basisscholen en de eerste klas / het zevende leerjaar van het voortgezet onderwijs in de gemeente Zutphen.

Zutphen, maart 2020

WERKGROEP MAGAZINE

Ineke Hissink-Kapper

Jelis van Leeuwen

Gerrie Meijboom-Begieneman

REDACTIE, TEKSTEN, FOTO'S

Sander Grootendorst

TEKSTEN PAGINA 14 EN 18

Eke Mannink

FOTO BUNKER PAGINA 21

Patrick van Gemert (Zutphens Persbureau)

FOTO PAGINA 33

Willem Feith

OVERIGE FOTO'S EN BEELDMATERIAAL

Erfgoedcentrum Zutphen, Collectie Stedelijk Museum

GRAFISCHE VORMGEVING EN DRUK

Berthil van den Brink (www.burozutphen.nl)

MET DANK AAN

Alle geïnterviewden, Eligant Lyceum, Vrijeschool Zutphen

Dit magazine is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Toch is het mogelijk dat er onjuistheden en onvolkomenheden in voorkomen. De samenstellers van dit magazine en het Comité 4 en 5 mei aanvaarden echter geen enkele aansprakelijkheid voor schade als gevolg van deze of andere onjuistheden of onvolkomenheden.